

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra historie

**REFLEXE ŽIVOTA NA ČESKÉM VENKOVĚ OČIMA SAMOTNÝCH
VENKOVANŮ V PRŮBĚHU DRUHÉ POLOVINY 18. STOLETÍ**

Bakalářská práce

Daniel Vybíhal

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a na základě citovaných pramenů a literatury pod dohledem odborné vedoucí, doc. Mgr. Radmily Prechal Pavlíčkové, Ph.D. a nedopouštím se záměrného plagiátorství.

V Olomouci dne

.....

PODĚKOVÁNÍ

Touto cestou bych rád poděkoval doc. Mgr. Radmile Prechal Pavlíčkové, Ph. D. za pomoc, cenné rady, trpělivost a vstřícnost. Rovněž děkuji mé rodině za podporu a zázemí při psaní bakalářské práce.

Obsah

Úvod	5
1. Prameny.....	8
1.1. Lidové kroniky obecně.....	8
1.2. Paměti Františka Jana Vaváka	10
1.3. Kunvaldská kronika Antonína Kodytka	12
1.4. Prameny lidové provenience	13
2. Dobový kontext vesnického prostředí.....	14
2.1. Terminologie venkovana	14
2.2. Charakteristika venkovského obyvatelstva	15
2.3. Každodenní život na venkově	15
2.4. Venkov a sociální vazby	17
3. Obraz venkovana na příkladu Františka Jana Vaváka	19
4. Hospodářské poměry a přírodní živly očima venkovanů.....	23
4.1. Živelné pohromy	23
4.2. Hospodářská aktivita venkovské vrstvy obyvatelstva.....	26
4.3. Hospodářství sedláků ve vztahu k vrchnosti	30
4.4. Hospodářské podmínky sedláků během války	31
5. Nařízení a patenty očima venkovanů	34
5.1. Nařízení a patenty ve vztahu k robotě	34
5.2. Nařízení a patenty ve vztahu k náboženství	39
Závěr.....	44
Seznam použitých pramenů a literatury	47
Edice pramenů.....	47
Literatura	47
Resumé	50

Úvod

Bakalářská práce se bude zabývat životem na českém venkově v druhé polovině 18. století prostřednictvím lidových kronik a pamětí. Doporučený rozsah bakalářské práce neumožňuje věnovat se všem tématům zaznamenaným v daných pramenech do hloubky, a proto byly vyselektovány části, které budou podrobněji podrobeny analýze. Jedním z předmětů práce jsou hospodářské poměry a přírodní živly, na které naváže celek zaměřený na nařízení a patenty. Těmto kapitolám bude předcházet několik dalších, které výrazně dokreslí podstatu celé bakalářské práce. První bude zaměřena na podrobnější představení jednotlivých edic pramenů. Druhá kapitola, která představí dobový kontext vesnického prostředí druhé poloviny 18. století, bude spíše obecně zaměřená, poněvadž je shledáno jako potřebné vytvořit určitý výchozí bod pro rozbor jednotlivých kronik a pamětí. Třetí bude předkládat obraz venkovana skrze pamětníka Františka Jana Vaváka, neboť z jeho pamětí¹ se bude hojně vycházet. Tato část bakalářské práce je realizována z důvodu úzké spjatosti obsahu jednotlivých pramenů s jejich pisateli. Osobně se tudíž přikláním k hledisku, že nelze zcela kvalitně pochopit a posoudit jednotlivé paměti či kroniky, aniž by nebyla kriticky zhodnocena osobnost daného autora.

Hlavním cílem bakalářské práce je zjistit, co bylo zobrazováno v kronikách a pamětech ve sféře českého venkova, jak sedláci žili a jakým způsobem jsou jednotlivá témata prezentována, se zvláštním přihlédnutím k hospodářským poměrům, přírodním živlům, a k jednotlivým nařízením a patentům.

Co se týče pramenů, se kterými se v této bakalářské práci bude pracovat, tak primárním z nich jsou již zmíněné *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770–1816*. Jedná se o edici, která je rozdělena do sedmi dílů, přičemž některé jsou ještě rozděleny na části. Celkově je tedy tato edice rozdělena do jedenácti knih. Nicméně v rámci bádání bylo pohlíženo pouze na prvních sedm dílů, které se vztahují k období let 1770–1800. Další podstatný pramen pro práci bude například *Kunvaldská kronika od Antonína Kodytky*², která byla edičně zpracována Vilémem Nezbedou a Jaroslavem Šůlem. Dále lze zmínit také Antonína Robka a jeho edičně zpracované prameny lidové provenience. Pod tímto názvem označuje

¹ SKOPEC, Jindřich (ed.): *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770–1816*. Praha 1907–1918.

² NEZBEDA, Vilém – ŠŮLA, Jaroslav (eds.): *Kunvaldská kronika Antonína Kodytky 1740–1786*. Choceň 1970.

všechny své edice lidových kronik, pamětí či jiných historických záznamů. Avšak v jeho případě se jedná o edičně zpracované prameny, které se vztahují spíše na jednotlivá místa lidového kronikářství, na kronikáře zde není již tak upřena pozornost. Mezi edice, které budou podrobeny analýze, ačkoliv v nižším rozsahu, patří *Lidové kronikářství na Kralupsku a Mělnicku*³ a *Lidové kronikářství na Lounsku*⁴.

Jako „nápomocný“ zdroj k vypracování mi posloužila sekundární literatura, spadající hned do několika kategorií. Ta se bude vztahovat především k samotnému lidovému kronikářství a pamětem, dále k venkovu a sedlákům jako takovým, a následně již k tématům, která v dobových pramenech budou hodnocena. Nelze opomenout ani literaturu vztahující se k zobrazení dějinného kontextu daného období.

Toto téma jsem si vybral především pro jeho poměrně nízkou vědeckou probádanost. Českému vesnickému prostředí z pohledu kronik či pamětí doposud nebyla věnována dostatečná pozornost, obzvláště co se týče druhé poloviny 18. století. Jedním z podstatných důvodů může být fakt, že lidové kroniky v tomto století teprve vznikaly. Nicméně i přes to lze nalézt historiky, kteří významně přispěli v této oblasti. Tématikou lidového kronikářství se zabýval například Josef Pekař. Ten prostřednictvím vlastní předmluvy k *Pamětem sedláka Josefa Dlaska*⁵ vyzdvihoval především význam pamětníkovy osobnosti, jeho odlišnosti, myšlenkového a duchovního světa. Avšak Pekař vycházel ve svých závěrech pouze z analýzy jednoho pramene, a to z Pamětí Dlaska. Naopak František Kutnar se ve své práci *Sociálně-myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu*⁶ zaměřil na obecnější pohled na problematiku venkovského obyvatelstva. Vnímal venkovany jako jeden jednotný celek spojený z mnoha jedinců, respektive kronikářů, kteří svojí tvorbou neztrácejí vlastní individuální jedinečnost, a zároveň podávají věrohodný obraz o lokaci, o níž píší.⁷ Dále za zmínku stojí již avizovaný Antonín Robek, který se zasloužil o vydání hned několika edic nejen vesnického lidového kronikářství, ale také o edice z městského lidového kronikářství⁸. Nadále ve spolupráci s Václavem Pubalem vytvořil příručku s názvem *Píšeme kroniku*⁹, která měla informovat

³ ROBEK, Antonín (ed.): *Lidové kronikářství na Kralupsku a Mělnicku. Edice lidových kronikářských textů*. Praha 1974.

⁴ ROBEK, Antonín (ed.): *Lidové kronikářství na Lounsku. Edice etnografických pramenů*. Praha 1979.

⁵ DLASK, Josef: *Paměti sedláka Josefa Dlaska*. Praha 1941.

⁶ KUTNAR, František: *Sociálně-myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu: trojí pohled na český obrozenecký lid jako příspěvek k jeho duchovním dějinám*. Praha 1948.

⁷ RANDÁK, Jan.: *Prameny lidové proveniencce a české lidové kronikářství*. In: ČECHUROVÁ, Jana (ed.): *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha 2014, s. 333–334.

⁸ ROBEK, Antonín (ed.): *Městské lidové kronikářství na Rychnovsku*. Praha 1978.

⁹ ROBEK, Antonín – PUBAL, Václav: *Píšeme kroniku: příručka pro kronikáře*. Praha 1963.

kronikáře 20. století, jak správně postupovat při tvorbě kronik. Pubal ovšem publikoval i samostatně. Sepsal například tzv. pomůcky pro kronikáře obcí pod názvem *Kroniky a kronikáři*¹⁰. Pokud bychom se vrátili k Antonínu Robkovi, nelze opomenout ani jeho *České lidové kronikářství*¹¹, na kterém spolupracoval společně s Otakarem Nahodilem. Tato studie podává ucelený přehled na české kronikářství, avšak zároveň jej i nově hodnotí. Nicméně zde je podstatné upozornit na to, jakým způsobem Antonín Robek společně s Otakarem Nahodilem svá tvrzení v jednotlivých pracích prezentují. Jimi předkládané informace jsou silně ovlivněné tehdejší marxistickou ideologií, na což upozorňuje i sám Jan Randák v kapitole *Prameny lidové provenience a české lidové kronikářství*, která je součástí kolektivní monografie Jany Čechurové s názvem *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*¹². Zde vyjadřuje přesvědčení, že prvotní zájem o české lidové kronikářství byl především politicky motivován. Na toto stanovisko nadále navazuje zmínkou o Antonínu Robkovi a Otakaru Nahodilovi, kde na jednu stranu jejich práci hodnotí jako přínosnou pro oblast porozumění lidovému prostředí, ale na druhou stranu zdůrazňuje jejich tehdejší společensko-politickou zaujatost.¹³ Navzdory ideologicky promítnutým prvkům do děl Antonína Robka a Otakara Nahodila, budou tyto publikace z části nadále figurovat v bakalářské práci a v případě jejich terminologických nedostatků na ně bude řádně poukázáno.

A v neposlední řadě neopominutelný přínos v oblasti lidového kronikářství znamenala činnost Barbory Mlynařikové, a to především její dvousvazková publikace *Geografický horizont prostého člověka v Čechách v letech 1740–1830*¹⁴. Období od téměř poloviny 18. století do třicátých let století následujícího zvolila z důvodu početného výskytu pramenů lidové povahy. V letech následujících se již začíná projevovat retardační tendence. Barbora Mlynařiková zde mimo jiné představuje, z jaké geografické lokality čerpali lidoví kronikáři své poznatky. Většina z nich byla úzce spjata s okolím, ve kterém žili, a to se projevilo i v jejich zápiscích, ale našli se zde i písmáci, jejichž záznamy přesáhly rámec regionální.¹⁵

¹⁰ PUBAL, Václav: *Kroniky a kronikáři*. Praha 1985.

¹¹ NAHODIL, Otakar – ROBEK, Antonín: *České lidové kronikářství*. Praha 1960.

¹² RANDÁK, Jan.: *Prameny lidové provenience a české lidové kronikářství*. In: ČECHUROVÁ, Jana (ed.): *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha 2014, s. 330–342.

¹³ RANDÁK, J.: *Prameny lidové provenience*, s. 332–334.

¹⁴ MLYNAŘIKOVÁ, Barbora: *Geografický horizont prostého člověka v Čechách v letech 1740–1830*. Praha 2001.

¹⁵ RANDÁK, J.: *Prameny lidové provenience*, s. 334–335.

1. Prameny

1.1. Lidové kroniky obecně

Než se budeme v bakalářské práci zabývat edicemi pramenů, se kterými se bude hojně pracovat, tak si nejprve stručně představíme i lidové kroniky obecně.

Jan Pekař společně s Antonínem Robkem obhajují myšlenku, že český národ oproti ostatním státním útvarům vyniká dochovanými zápisy lidového kronikářství, a to především zásluhou jednotlivých historických a filozofických osobností. Pekař tak činí prostřednictvím předmluvy k *Pamětem sedláka Josefa Dlaska*¹⁶ a Robek skrze *České lidové kronikářství*¹⁷. Lidové kroniky jako takové podle nich představují jednu z příčin, proč se náš český jazyk nepodvolil cílenému poněmčování. Čeští lidoví kronikáři svou prací totiž markantně přispěli k určitému vytvoření kulturních hodnot národa. Bylo tomu tak nutno učinit, poněvadž obyvatelstvo českého království postrádalo potřebnou míru národního sebevědomí. Ke koncepci Robka a Pekaře se pochopitelně přidává také Otakar Nahodil, který ve své již zmíněné knize *České lidové kronikářství*, na které se podílel s Antonínem Robkem, obhajuje tento postoj slovy bývalého českého historika a politika Zdeňka Nejedlého, který ve svém díle *Za kulturu lidovou a národní*¹⁸ v podstatě potvrzuje jejich myšlenku, avšak zároveň zastává i krajně odlišné stanovisko. Tehdejší problém nespatořoval v nedostatečnosti české kultury, avšak v její nedocenenosti.¹⁹ Podle Randáka přináší neideologicky zkeslený pohled na tradici lidového kronikářství až historik Eduard Maur. Ten kritizuje zmíněnou koncepci, dokonce ji vnímá jako nepřijatelnou. Dle jeho názoru není české lidové kronikářství v rámci tehdejší Evropy ničím unikátním, poněvadž prvotní lidové zápisy a paměti nacházíme i v dolnoněmeckém území, alpských zemích či v oblasti dnešního Holandska a severní Evropy. Proto zdůrazňuje skutečnost, že česká tradice se zahraniční „nemůže“ rovnat ani v počtu nalezených pramenů a za dobou vzniku dokonce zaostává. Tento postoj se opírá o lidové kroniky ze Švýcarska a Šlesvicko-Holštýnska, které se datují do období již druhé poloviny 16. století.²⁰

V úvodu je nutné objasnit, jaká byla vlastně činnost lidových kronikářů. Ve svých zápiscích zachycují každodenní život vesnice, také své zkušenosti či nepřímo vyjadřují určitá stanoviska na jednotlivé záležitosti. Dalo by se říci, že svou osvětou regulovali mentalitu

¹⁶ DLASK, J.: *Paměti sedláka Josefa Dlaska*, s. 7–8.

¹⁷ NAHODIL, O. – ROBEK, A.: *České lidové kronikářství*, s. 7.

¹⁸ NEJEDLÝ, Zdeněk: *Za kulturu lidovou a národní*. Praha 1953.

¹⁹ NAHODIL, O. – ROBEK, A.: *České lidové kronikářství*, s. 7.

²⁰ RANDÁK, J.: *Prameny lidové provenience*, s. 335.

vesnice.²¹ Údajně bylo z dobových lidových zápisů zjištěno, že kronikářské texty byly veřejně přednášeny sedlákům a ti na tuto „prezentaci“ reagovali velmi pozitivně.²² Zajímavý kontrast názorů na veřejné vyjadřování kronikářů či pamětníků je možno spatřit u Antonína Robka. V díle *Píšeme kroniku* v již zmíněné spolupráci s Václavem Pubalem píše, že lidové pamětníci vystupovali neochvějně proti vrchnosti, dokonce až k celému feudálnímu systému či církvi. Celkově vyzdvihuje jejich statečnost při vyjadřování svých názorů.²³ Zde je nutné opět poukázat na ideologicky zbarvený pohled Robka, ve kterém se odráží marxistický koncept třídního boje. Objektivnější zobrazení skutečnosti podává v *Českém lidovém kronikářství* s Otakarem Nahodilem, když se prudce pouští do kritiky osoby Františka Jana Vaváka. Dle nich Vavák napříč tomu, že sám byl venkovským příslušníkem, zneužíval svého postu rychtáře, aby rozvracel spory mezi venkovany a vrchností. Zde kritizují jeho absenci podpory sedláků.²⁴

Ačkoliv se lidové zápisy objevovaly již v období pobělohorském, největšímu rozkvětu se jim dostalo koncem osmnáctého a počátkem devatenáctého století. Nejpočetněji jsou ve vesnickém prostředí zaznamenány například témata válek, přírodních živlů a s nimi jsou častokrát spojeny i živelné katastrofy.²⁵ Co se týče záznamů ohledně rodinného soužití na vesnici, tak se především zapisovaly základní informace o jednotlivých členech, ať už se jednalo o datum narození, úmrtí či svatby. V rámci smrti se v lidových pramenech lze dočíst i o zmínkách některých sebevražd sedláků²⁶: „Dne 14. téhož, v neděli, stalo se v městečku Sadské, že tam jeden starý šedivý podruh Václav Andrlík, který v rathouze mnoho let podruží byl, když na ranní mši lidé šli, na podkroví na témž rathouze provazem sobě život odňal.“²⁷

Pokud bychom se s v rámci lidových kronik vrátili k tématu rodiny, nalezneme zde jeden z motivů, proč lidové kronikáři sepisovali dění tehdejší doby. Dělali tak převážně pro budoucí generace, často pro své děti. Chtěli je prostřednictvím svých spisů upozornit na trable či různé chyby, které se v minulosti odehrály, aby je také neopakovaly. Cílem bylo, aby se čtenáři z lidových zápisů poučili.²⁸ Takto ve svých Pamětech činil i František Jan Vavák, který různé události nebo témata vysloveně psal pro své děti. Konal tak například, když prostřednictvím citátů z Bible apeloval na své děti, aby se nezabývali četbou protestantských

²¹ ROBEK, A. – PUBAL, V.: *Píšeme kroniku*, s. 9.

²² NAHODIL, O. – ROBEK, A.: *České lidové kronikářství*, s. 12.

²³ ROBEK, A. – PUBAL, V.: *Píšeme kroniku*, s. 10.

²⁴ NAHODIL, O. – ROBEK, A.: *České lidové kronikářství*, s. 7–8.

²⁵ Tamtéž, s. 10.

²⁶ PUBAL, V.: *Kroniky a kronikáři*, s. 11.

²⁷ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část I., s. 77.

²⁸ NAHODIL, O. – ROBEK, A.: *České lidové kronikářství*, s. 11.

knih a aby vytrvaly u katolické víry: „*Vám pak radu dávám a přikazuji: Nedychtěte po čtení takových bludných knih a nezakládejte mnoho na svém rozumu, nebo, jak praví Písmo, „kdo se domnívá, že by stál, hleď, aby nepadl, a „cesta bludní vede ke smrti.“ Čtěte Písmo svaté nezfalšované, od církve katolické užívané a jiné katolické knihy.*“²⁹ Přebírání Písma svatého do svých kronikářských zápisů bylo nejen pro Vaváka, ale i pro ostatní lidové pisatele typické. Hojně užívali náboženské fráze či přímo jednotlivé citáty. Z této perspektivy lze vyvodit pevnou katolickou základnu v lidovém kronikářství v druhé polovině 18. století.³⁰

Lidové kroniky svým způsobem přesáhly rámec své doby. Dnes je můžeme chápat jako podstatný pramen osobní povahy, který lze využít ke studiu sedláků či vesnic jako takových v druhé polovině 18. století, až do století dalšího. Navzdory tomu, že pamětníci píšou své zápisy subjektivně, jsou lidové kroniky a paměti podstatným přínosem pro porozumění nejen smýšlení, ale i celkovému životu v dobách minulých. Nicméně v minulosti se k nim přistupovalo také z pohledu ideologického, na což sám Antonín Robek a Otakar Nahodil upozorňují. Lidové zápisy obecně byly agrárními historiky a ideology záměrně zkresleny tak, aby se vytvořila stabilní základna nově vzniklé agrární filozofie, která si kladla za cíl dopomoci politickému zmocnění se venkovské scenerie. Z této příčiny byly například uměle konstruovány ideje, které měly budit dojem, že venkov funguje jako jeden celek nebo že existuje třídní boj mezi vesnicemi a městy.³¹

1.2. Paměti Františka Jana Vaváka

O *Paměti Františka Jana Vaváka* se opírá celá řada studií a monografií. Nejedná se ovšem pouze o bibliografii zaměřenou na samotný pramen, ale také i na osobnost tohoto pisatele. Mezi základní tituly lze uvést například *Františka Vaváka*³² od Bařhy Františka, *Františka Jana Vaváka*³³ od Kutnara Františka či *Odkaz rychtáře Vaváka*³⁴ od Kučery Martina. Pojednání o Vavákovi a jeho Pamětech lze mimo jiné nalézt ku příkladu i v monografiích Josefa Pekaře, a to konkrétně v dílech *Postavy a problémy českých dějin*³⁵ a *O smyslu českých dějin*³⁶ nebo v hojném množství odborných článků, ať už se jedná například o *Rodový původ Františka*

²⁹ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část II., s. 59.

³⁰ ROBEK, A. – PUBAL, V.: *Píšeme kroniku*, s. 10.

³¹ NAHODIL, O. – ROBEK, A.: *České lidové kronikářství*, s. 10–13.

³² BAŘHA, František: *František Vavák. (1741-1816)*. Praha 1966.

³³ KUTNAR, František: *František Jan Vavák*. Praha 1941.

³⁴ KUČERA, Martin: *Odkaz rychtáře Vaváka: příspěvky k životopisu velkého písmáka*. Praha 2018.

³⁵ PEKAŘ, Josef: *Postavy a problémy českých dějin*. 2. vyd. Praha 1990.

³⁶ PEKAŘ, Josef: *O smyslu českých dějin*. 5. vyd. Voznice 2019.

*Jana Vaváka*³⁷ od Martina Hůrky, kde lze nahlédnout do rodinného pozadí pamětníka či o *Folkloristické dílo Františka Jana Vaváka*³⁸ od Jarmily Novotné.

Nejznámější dílo představitele venkovské příslušnosti Františka Jana Vaváka je z hlediska vědeckého bádání podstatné, ať už pro studium středního Polabí či Poděbradska, obecného zkoumání dějin druhé poloviny 18. století nebo pro poměry v tehdejší lidové kultuře z mnoha aspektů. Editor prvních pěti knih Paměti Jindřich Skopec dokonce tvrdí, že tyto prameny jsou pro svůj velkolepý přínos nezbytné. Tento svůj postoj dokládá poukázáním na krásnou literaturu, respektive na dílo *F. L. Věk*³⁹ od Aloise Jirásky, který se zde mimo jiné odkazuje na Vavákovy Paměti.⁴⁰ Zde lze nalézt určitý kontrast názorů editora, kde na jedné straně vyzvedá Paměti jako přínosný historický pramen, ale na druhé straně upozorňuje na nepřesnost některých údajů Vavákem zapsaných. V určitých dějinných interpretacích Vavák vychází z *Kroniky české*⁴¹ od Václava Hájka z Libočan, za což ho Jindřich Skopec nekritizuje, poněvadž Gelasius Dobner v této době teprve začal odhalovat falzifikaci kroniky. Nicméně za bezprostředně věrohodný pramen *Kroniku českou* nepovažuje.⁴²

František Jan Vavák zaznamenává řadu událostí různého rozsahu. Některé události pouze okrajově zmiňuje a nedává jim tolik prostoru, zatímco některým záležitostem se věnuje více do hloubky a leckdy k nim přidává i vlastní subjektivní komentář.⁴³ Nicméně v některých případech sám píše, že by se danému tématu více věnoval, avšak buď na to nemá čas nebo ho nehodnotí jako vhodný: „*Mohl bych já zde mnoho jiných, divných, a právě směšných odpovědí napsati, ale času tomu nemám a za věc nehodnou psáti to pokládám.*“⁴⁴

Paměti také zahrnují vládu vícero habsburských panovníků, jako například období panování Marie Terezie, Josefa II., Leopolda II. či Františka I. Během jejich vlády Vavák popisuje například válečné konflikty s Prusy, Turky a Francouzi či slavnostní korunovace jednotlivých habsburských osobností. Značně rozsáhlé pozornosti se dostalo i tolerančnímu patentu, poddanství a okolnostem obou těchto fenoménů. Celkově Vavák ve svých Pamětech čteně rozebírá jednotlivá nařízení či patenty různého druhu. Ovšem jak již bylo avizováno, tomu

³⁷ HŮRKA, Martin: *Rodový původ Františka Jana Vaváka*. In: Acta genealogica ac heraldica, 36, Praha 2016, č. 3., s. 54–56.

³⁸ NOVOTNÁ, Jarmila: *Folkloristické dílo Františka Jana Vaváka*. In: Český lid: Národopisný časopis, 83, Praha 1996, č. 2., s. 120–138.

³⁹ JIRÁSEK, Alois: *F. L. Věk*. Praha 1984.

⁴⁰ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část I., s. 3.

⁴¹ HÁJEK Z LIBOČAN, Václav: *Kronika česká: výbor hist. čtení*. Praha 1981.

⁴² SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část II., s. 4–7.

⁴³ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část I., s. 3.

⁴⁴ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část II., s. 65.

bude podrobněji věnována samostatná kapitola. Vzhledem ke svému formátu zde nechybí ani lidově zaměřená témata jako lidové pověry, pověsti, zvyky či zábavy. František Jan Vavák převážně volí informační formu, kdy pouze informuje o jevech, které pokládá za podstatné, ale leckdy užívá i úvahovou formu, kdy například formou polemiky nebo úvahy rozjímá o konkrétním tématu. Nezřídka se autor téže vyjadřuje ve verších, což poměrně obohacuje celkový dojem sdělení.⁴⁵

1.3. Kunvaldská kronika Antonína Kodytka

Kunvaldská kronika, jejímž autorem je Antonín Kodytka, podává obraz venkova v oblasti Kunvaldu, respektive na Žambersku, v letech 1740–1786. Nalezneme zde podobně jako v *Pamětech Františka Jana Vaváka* pojednání o vládě Marie Terezie a částečně Josefa II., dále zobrazení hospodářských či politických proměn, a v neposlední řadě nově ustanovené Josefínské reformy. Podstatný přínos pro tuto kroniku přinesl autorův otec, poněvadž při sepisování kroniky z období čtyřicátých a padesátých let 18. století, vycházel Antonín Kodytka z poznatků od svého otce. Důvodem, proč čerpal ze záznamů svého otce bylo to, že teprve v roce 1763 začal zcela samostatně působit jako lidový kronikář. Čistě jeho tvorba činila tedy pouhých dvacet tři let.⁴⁶

Pokud bychom se detailněji vrátili k obsahu daného pramenu, Antonín Kodytka zobrazuje dění svého kraje z pohledu vesnického obyvatele, ať už v záležitostech rolnických či školských. Jeho zápisy obsahují pojednání o válečných konfliktech, které významně ovlivnily Kunvald, ať už formou odevzdávání magacínů či posíláním místních obyvatel na vojenskou přípravu do Kladska. Jedním z největších vojenských střetnutí byla právě sedmiletá válka. Od roku 1764 lze nalézt menší změnu v kronice, autor začíná podrobněji zapisovat dění svého života, svého okolí a zanechává více prostoru jednotlivým tématům, jako např. přírodním podmínkám. Dále Antonín Kodytka pojednává o placení daní v souvislosti s různými císařskými nařízeními, o nepříznivých sociálních podmínkách vesnického obyvatelstva, projevech venkovských bouří v oblasti Kunvaldu a již zmíněných patentech a reformách. Transformace tehdejších poměrů Josefem II. značně ovlivnila veškeré vrstvy obyvatelstva českých zemí. Bez rozdílu, zda byla osoba šlechticem či „pouhým“ sedlákem, každý musel být srozuměn s obsahem reformních činností. Z tohoto důvodu se Kodytka důkladněji zaměřil na vyličení tolerančního patentu, zrušení poddanství, zrušení cechů nebo změnu průběhu

⁴⁵ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část I., s. 3.

⁴⁶ NEZBEDA, V. – ŠŮLA, J. (eds.): *Kunvaldská kronika*, s. 5–6.

pohřbívání zesnulých. Závěrečná léta Kodytkova zápisu jsou věnována z velké části reformě, která měnila dosavadní způsob vybírání daní na základě výnosu z jednotlivých pozemků.⁴⁷

1.4. Prameny lidové provenience

Z edičně zpracovaných pramenů lidové provenience práce vychází především ze dvou edic Antonína Robka, a to z *Lidového kronikářství na Kralupsku a Mělnicku* a z *Lidového kronikářství na Lounsku*. Obě tyto kroniky jsou relativně stejně koncipovány, což je pochopitelné vzhledem k tomu, že edice zpracoval stejný autor. Zpočátku nastiňují určitý úvod do problematiky lidového kronikářství, a následně představují jednotlivé zápisy či kroniky jednotlivých osob. To přináší určitý kontrast oproti předchozím *Pamětem Františka Vaváka* nebo *Kunvaldské kronice Antonína Kodytky*, kde zápisy byly psány chronologicky pouze jedním písmákem. Naproti tomu v pramenech lidové provenience jsou jednotlivé záznamy nahodile uspořádané bez nějaké konkrétnější časové osy a záznamy písmáků na sebe navazují s absencí jakékoliv konkrétnější tematicnosti. Ku příkladu v edici zaměřující se na Lounsko jedna kapitola pojednává o kronice Jana Bartouška počínaje rokem 1786 a vzápětí hned navazující kapitola rozebírá kronikářské zápisy Jana Lůžka od roku 1813. V závěru edičně zpracovaných pramenů se vyskytuje stručný přehled tehdejších měn, vysvětlení tehdy používaných výrazů pro míry a váhy, a také slovníček pojmů. Jeden z rozdílů tvoří kapitola zachycující bibliografii některých kronikářů v edici o Kralupsku a Mělnicku. Podstatné je podotknout, že tyto dva prameny kromě druhé poloviny 18. století značně přesahují i do následujícího století, nicméně pro zaměření bakalářské práce jsou klíčové jen kronikářské texty zachycující obraz daného období.

Z edice *Lidového kronikářství na Kralupsku a Mělnicku* bude práce čerpat z kroniky Václava Tadry z obce Hostína, která zobrazuje poměry na vesnici za císařství Josefa II., dále popisuje Velkou francouzskou revoluci společně s válečnými konflikty s Francií a napoleonské války. Také se zaobírá vyobrazením přírodních a hospodářských podmínek.⁴⁸ Mezi další přínosné lidové zápisy patří ty od Jana Cífy z Třebíze, V. Hodky z Ouholic u Vepřku nebo od F. Houšteckého ze Lhoty U Brandýse nad Labem. Z edice *Lidového kronikářství na Lounsku* bude práce okrajově čerpat skrze kroniku Augustína Kalacha a kroniku Jana Bartoška.

⁴⁷ SIMON, Josef: *Kunvald a jeho kronikář*. Zvon, roč. 19, č. 31, 24. 12. 1919, s. 433–434.

⁴⁸ ROBEK, A. (ed.): *Lidové kronikářství na Kralupsku a Mělnicku*, s. 5.

2. Dobový kontext vesnického prostředí

2.1. Terminologie venkovana

Zpočátku je podstatné objasnit si, kdo venkovana čili sedlák vůbec byl. Z hlediska historiografie lze říci, že se jednalo o rozsáhlou skupinu osob v rámci sociální stratifikace, která nebyla vždy zcela doceněna. Venkovana jako takového lze chápat jako jedince žijícího ve vesnickém prostředí, jehož nejdůležitějším úkolem bylo obstarávat úrodu a chovat dobytek, tudíž zabezpečovat hospodářský život.⁴⁹ Jeho zájem se obecně vztahoval k výnosu vlastního hospodaření, dále k tradičnímu venkovskému životnímu stylu, demografickým změnám a s nimi vázanými proměnami ve společenské vrstvě venkova. Postupně se na základě kulturního rozvoje ve druhé polovině 18. století, zejména v poslední třetině, transformuje smýšlení venkovského obyvatelstva, kdy se u nich projevuje zvýšení sebevědomí, které bylo spjato s tužbou po vlastní individuální svobodě. To se u nich projevilo především v pohledu na svá životní poslání a cíle.⁵⁰

Co se týče terminologie pro označení venkovanů, pojmenování se postupně proměňovala. V období středověku se pro vymezení venkovana používaly názvy poddaný či sedlák. S přechodem do éry raného novověku se vesničané začali rozdělovat také podle množství hospodářské půdy a chovných zvířat, což mělo přímou vazbu také na sazbu odevzdávaných dávek a daní. A proto se v Čechách v polovině 17. století vesnické obyvatelstvo rozdělilo do tří skupin, a to konkrétně na zahradníky neboli domkaře, kteří měli nejmenší rozlohu své hospodářské usedlosti, nadále na sedláky, jež se naopak vyznačovali největší mírou hospodářského zázemí a v neposlední řadě na chalupníky, jejichž hospodářské podmínky byly na rozmezí mezi dvěma již zmíněnými kategoriemi. Ovšem, jak sami historikové Eduard Kubů a Jiří Šouša společně s historičkou Jitkou Balcarovou připomínají, je zapotřebí uvědomovat si skutečnost, že se nejedná o striktně dané rozdělení, poněvadž terminologie se mohla na jednotlivých místech lišit.⁵¹

⁴⁹ BALCAROVÁ, Jitka – KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří: *Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době*. Praha 2017, s. 11.

⁵⁰ PETRÁŇ, Josef – PETRÁŇOVÁ, Lydía: *Rolník v evropské tradiční kultuře*. Praha 2000, s. 181.

⁵¹ BALCAROVÁ, J. – KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J.: *Venkov, rolník a válka*, s. 11–12.

2.2. Charakteristika venkovského obyvatelstva

S vesnickým obyvatelstvem raného novověku v 17. a 18. století je úzce spojen jejich poddanský status, z něhož pramení témata poddanství a nevolnictví. K poddanství se váže řádné plnění stanovených poddanských povinností, konkrétně odvádění naturálních dávek a robota. Ve vztahu k nevolnictví byla pro venkovany nastavena určitá individuální závislost, kdy poddaní jsou v záležitostech jako je svatba, stěhování či zaměstnání ve svých rozhodnutích limitováni vrchností. Změnu přináší až rok 1781, kdy římský císař a český král Josef II. vydává Patent o zrušení nevolnictví. Poddání se nově na základě vlastního svobodného rozhodnutí mohli stěhovat, uzavírat sňatek manželský, odcházet za prací či studovat v zahraničí.⁵²

K venkovskému obyvatelstvu se také silně váže otázka práva. V brzkém období raného novověku nebylo na venkově uplatňováno jednotné právo, někteří jednotlivci měli vyšší výsady oproti jiným. Právo v oblasti sociální a politické se realizovalo kolektivně, nehrála zde roli subjektivita jednotlivců. Rozhodovací právo o chodu venkova uplatňovali zejména zámožnější venkované díky svému vlivnému hospodářskému zázemí. Václav Bůžek ve spolupráci s dalšími historiky monografie *Společnost českých zemí v raném novověku* připodobňují výsadu zásadnějšího vlivu na rozhodování majetnějších venkovanů k patriciátu, který se na stejném principu vymezoval vůči měšťanům ve městě. Naopak na rozhodování o záležitostech na vesnici se nepodílely ženy a chudší populace venkovanů. Nicméně ve prospěch méně vlivných obyvatel se poměry transformují v 18. století, kdy se i jim na úkor zámožnějších venkovanů dostává větších pravomocí.⁵³

Po celé období raného novověku se ve vesnickém prostředí uplatňuje stálost, konzervativnost. Tehdejší venkované nekompromisně vymáhali dodržování určitých zaběhlých tradic, a to do jisté míry bránilo modernizaci venkovské společnosti. Idea konzervatismu se projevovala i životním stylem nebo v morálních hodnotách.⁵⁴

2.3. Každodenní život na venkově

Každodenní život vesničanů se orientoval téměř výhradně na samotnou vesnici, v níž žili. Vesnice pro ně představovala známé a bezpečné zázemí. Jediná skutečnost, která je nutila

⁵² MIKULEC, Jiří: *Poddanská otázka v barokních Čechách*. Praha 1993, s. 13.

⁵³ BŮŽEK, Václav – GRULICH, Josef a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*. Praha 2010, s. 701.

⁵⁴ BŮŽEK, V. – GRULICH, J. a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku*, s. 701.

změnit domovské prostředí, představovala příležitostná cesta do města. Zpravidla se jednalo o cesty do nedalekých měst za účelem koupě či směny daných výrobků. Nicméně nelze opomenout ani to, že tyto trasy jim poskytovaly jednu z mála příležitostí, jak získat informace o dění za hranicemi vesnice. Lze tvrdit, že život vesničanů probíhal poměrně stereotypně. Jediným vytržením z každodenní rutiny kromě již zmíněných cest pro ně tvořily církevní svátky. Během nich se venkované hojně scházeli, posilňovali vztahy mezi ostatními obyvateli vesnice a leckdy měli příležitost s některými z nich uzavřít příměří vzniklého sporu. Vzniklé neshody se snažili řešit z důvodu povědomí, že pokud by nastal neočekávaný problém, tak v rámci kolektivu na sebe všichni byli závislí. Proto pro vesnické obyvatelstvo nebylo příhodné být ve sporu s vícero jednotlivci najednou.⁵⁵

Po celé období raného novověku byla centrem sociálního kontaktu hospoda a kostel. Avšak důvody k návštěvě těchto míst mohly být různorodé. Další možností návštěvy mohlo být upevnování svého postavení v rámci vesnice. Postavení venkovana záleželo na dvou faktorech. Za prvé se jednalo o pomyslné místo, které zaujal v hospodě nebo v kostele, to totiž odráželo jeho postavení ve společnosti, a za druhé na lidech, s kterými se ať už v jedné či v druhé instituci střetával. Dalším podstatným důvodem, proč venkované pobývali v hospodě či kostele byl ten, že obě místa byla cenným zdrojem informací. Ty byly často zprostředkovány pocestnými. Nejčastější témata, která se mezi vesničany diskutovala byla ta, která výrazně ovlivňovala jejich život, tudíž dění na vesnici. Z tohoto důvodu se do větší míry nezabývali záležitostmi velkých dějin, protože se jich týkaly pouze výjimečně.⁵⁶ O důležitosti hospod vypovídají také zápisy Františka Jana Vaváka, který o nich četně pojednává ve svých Pamětech, i když se v některých případech jedná o pouhé zmínky. Jako příklad lze uvést pojednání o neznámé ženě, která svým nedopatřením zapálila svůj příbytek, přičemž požár se rozšířil i na blízkou hospodu. Nadále Vavák detailně popisuje historii dané hospody a v neposlední řadě komentuje majitele vyhořelé hospody těmito verši: „*Hospodář pilný byl, piva jakživ nepil, přece své štěstí zbyl, zlý osud vše trefil.*“⁵⁷

Pro děti a mládež představovala velmi důležitou součást každodenního života školní docházka. Od zavedení povinné školní docházky Marií Terezií a Johannem Ignazem Felbigerem se prvních letech nejevily u venkovského obyvatelstva větší známky zájmu o vzdělávání. Na venkově byla gramotnost nízká i přes pedagogické působení farářů a kantorů.

⁵⁵ Tamtéž, s. 697.

⁵⁶ Tamtéž, s. 698.

⁵⁷ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. II. kniha, část II., s. 145–147.

Problémové bylo i navštěvování školy dětmi, poněvadž bylo poměrně sporadické. Do prvního ročníku se mohlo nastoupit v kterémkoliv měsíci, přičemž k největšímu nárůstu nově nastoupených dětí do škol docházelo v období od 1. září do 15. září. Příznivý nárůst přetrvává až do období Vánoc, kdy se ustaluje. Dalšími měsíci kalendářního roku, které zaznamenaly větší počet nastupujících žáků do prvních tříd, byly měsíce březen a duben. Naopak pokles dětí lze zaznamenat v měsících květen, červen a červenec. Vysvětlení pro celkovou nerovnoměrnost v přílivu a odlivu žáků spočívá v hospodářství. V příznivých zemědělských podmínkách děti pomáhaly rodičům v domácnosti a na zemědělské půdě, a teprve následně mohly nastoupit do školy, dokud jejich pomoc nebude opět zapotřebí. Dalším klíčovým faktorem, který ovlivnil nerovnoměrnost cyklu nástupu do první třídy na venkově, představovalo zimní klima. Šestileté děti, které měly v zimě poprvé nastoupit do školy, byly omezovány nepříznivými zasněženými cestami, a proto se je jejich rodiče nezdědky rozhodli nechat vykonávat povinnou školní docházku až na jaře.⁵⁸

Historik Josef Petráň na příkladu školních výkazů z vesnice Ouběnice zobrazuje různorodost věkového nástupu dětí do škol. Zatímco valná většina dětí se začala účastnit povinné školní docházky v šesti letech, tak někteří žáci o dva až tři roky později. Ve vzácných případech údajně také ve třinácti letech. K řádnému plnění školní docházky docházelo u zhruba jedné třetiny žáků. Druhá třetina se nezúčastnila více než poloviny vyučování a zbylá třetina žáků zpočátku na příkaz svých rodičů do školy ani nechodila. Zde Josef Petráň vyslovuje své přesvědčení, že školní systém musel s menší účastí dětí na výchovně-vzdělávacím procesu počítat, jinak by nebyl schopen zajistit všem patřičné pracovní místo ve výuce.⁵⁹

2.4. Venkov a sociální vazby

Vztahy venkovského obyvatelstva byly k jiným společenským vrstvám relativně poklidné. Proti vrchnosti vystupovali pouze zřídka, a to ještě často pod vlivem alkoholu, který pozřeli v hospodě. Silnější motiv pro odpor proti vrchnosti se projevoval především v případech nástupu nového panovníka, který zamýšlel ve vztahu k venkovanům měnit již zaběhlé konzervativní zvyklosti. Venkované se pokoušeli bránit, avšak problém spočíval v tom, že se „oháněli“ starými nepsanými právy, a to vrchnost odmítala schválit. Toto byl jeden z důvodů

⁵⁸ PETRÁŇ, Josef: *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*. Praha 2011, s. 227–229.

⁵⁹ PETRÁŇ, J.: *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*, s. 229.

vzniklých konfliktů mezi českým venkovem a vrchností, které v 18. století eskalovaly do větších rebelií.⁶⁰

Co se týče pohledu měst, ať už královských nebo poddanských na český venkov, tak zde nalezneme dvě odlišné roviny. Z jedné perspektivy k němu měly blízko v důsledku obdobného společenského postavení a častého styku, avšak na stranu druhou na něho nebyly tak nutně vázány jako šlechta či duchovenstvo. Navzdory setkávání měšťanů s vesničany, měšťané nebyli do větší míry zainteresováni do problematiky vrchnostensko-poddanských vztahů, z čehož plyne určitý nezájem o venkovské prostředí. Nicméně lze ze strany městského prostředí nalézt i konfliktní přístupy vůči venkovanům, a to hned z několika příčin. Jedna z nich zahrnuje také přítomnost šlechty, která se usilovně snažila přeorientovat venkov na dominikální trh, a to způsobovalo ekonomický úpadek měst, především královských měst. Jiným důvodem konfliktního postoje měst může být již zmiňované podobné sociální postavení. I když obyvatelé měst stáli v tehdejší sociální hierarchii nad venkovem, přeci jen se jejich postavení od sebe tolik nevzdalovala. Tato skutečnost se měšťanům příčila a často venkovanům zdůrazňovali své vyšší společenské postavení. Z tohoto důvodu například jednali hostilně, když se obyvatel vesnice ztotožňoval s městskou sférou, ať už ve způsobu šacení či chování.⁶¹

⁶⁰ BŮŽEK, V. – GRULICH, J. a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku*, s. 700–701.

⁶¹ MIKULEC, J.: *Poddanská otázka v barokních Čechách*, s. 89–91.

3. Obraz venkovana na příkladu Františka Jana Vaváka

František Jan Vavák se narodil 26. října roku 1741 ve vsi Milčice na tehdejším poděbradském panství, kde strávil většinu života až do svého úmrtí roku 1816. Již ve svém útlém věku se naučil sám číst, psát, počítat, rýsovat nebo také měřit. Vzdělával se také pomocí četby a zároveň komponoval vlastní písně s náboženskou tematikou.⁶² Nicméně příznivé predispozice ke vzdělání měl Vavák pravděpodobně díky svým rodičům, o čemž svědčí literární čin jeho staršího bratra, který přeložil právnícký dokument Pragmatické sankce z němčiny do češtiny.⁶³ S přibývajícimi léty začal František Vavák projevovat zájem o oblast hospodářství. Mimo spravování svého příbytku se věnoval včelařství, vyráběl zemědělské nástroje či vyměřoval pole. Za svého postu rychtáře se snažil udržovat chod vesnice dohlížením na hospodářství a reprezentativnost domácností venkovanů, ale také spatřoval jako nezbytné, aby se veškeré spory řešily mírumilovnou cestou bez následné soudní instance. Pro toto své přesvědčení zřídil speciální knihu, do které se měly zaznamenávat „nešváry“ vesničanů. Avšak z valné většiny venkovanů nikdo nechtěl znehodnotit své jméno tím, že by byl v dané knize zapsán a kvůli tomu vnímán jako nesnášenlivý či tvrdohlavý, a proto sedláci častěji řešili své konflikty diplomaticky pouze mezi sebou.⁶⁴

Jako rychtář dále dbal na udržování kázně, považoval za nepřijatelné rvačky v hospodách či jiné výtržnosti a zamezoval jim. Dále dle svého výběru zapůjčoval sedlákům knihy ke vzdělání, četl jim z novin, objasňoval znění zákonů nebo představoval své nové vynálezy.⁶⁵

Jak jsem již naznačil, Vavák vynikal svojí sečtělostí. O tom svědčí především jeho široký přehled v oblasti nastudovaných knih významných osobností a jeho písemné pozůstalosti. Kromě Pamětí lze zmínit například odeslané korespondence domácí, korespondence zahraniční, dále jeho vlastní rukopisy, kresby nebo tisky.⁶⁶ Nezřídka se na některá díla ve svých zápisech obrací, ať už se jedná ku příkladu o římského řečníka Marcuse Tulliusa Cicerona.⁶⁷ V některých případech dokonce objasňuje podstatu děl, která přečetl, a jindy prolíná, již v menší míře, svoje osobní zážitky s historickými paralelami. Při zesnutí

⁶² BRUNCLÍK, Josef: *Obrazy z písemnictví českého*. Mladá Boleslav 1893, s. 79.

⁶³ PEKAŘ, Josef: *Postavy a problémy českých dějin*. Praha 1990, s. 271.

⁶⁴ BRUNCLÍK, J.: *Obrazy z písemnictví českého*, s. 79.

⁶⁵ Tamtéž, s. 79.

⁶⁶ BAŤHA, František: *František Vavák. (1741-1816)*. Praha 1966, s. 4–20.

⁶⁷ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část I., s. 27.

Marie Terezie upomíná čtenáře, že ve stejný den zemřel také tehdejší císař svaté říše římské Karel IV. či zobrazuje analogii venkovských bouří v roce 1775 s nepokojem za vlády Václava IV. roku 1419.⁶⁸ Ovšem snažil se svoje vědomosti také předávat venkovanům a čtenáři, respektive budoucím generacím, jako činí v případě jeho osobního vysvětlování zápisu letopočtů pomocí římských číslic⁶⁹ nebo když zobrazoval dějiny mincí.⁷⁰ Z perspektivy historika Martina Kučery je František Jan Vavák prvním českým venkovským intelektuálem své doby.⁷¹

U pamětníka lze zpozorovat určité výchovné, moralizující tendence. Pojednává o špatném příkladu „ožralce“, mlynáře, kterého ačkoliv vykresluje jako tichého a mírného, kritizuje jeho nadměrnou závislost na požívání alkoholu, poněvadž ta ho stála život. Údajně se pod vlivem alkoholu vracel do svého příbytku, když v tom upadnul do rybníka a utonul.⁷² V jiné části svých zápisů apeluje na boháče, lakomce a lichváře další zkušeností ze svého života, kdy byl svědkem, že děti po své matce a otci nezdědily majetek, který jim měl právoplatně patřit, ba naopak se jim dostalo dluhů. Zde František Vavák vyjadřuje lítost nad vzniklou situací dětí.⁷³ Jeden z možných výkladů, proč Vavák i takovéto ne vždy pozitivní události zaznamenával, lze pravděpodobně hledat v jeho rodině. Sám totiž několikrát v Pamětech zmiňuje, že píše své zápisy výhradně pro své děti. Avšak celkově lze zápisů pamětníka vyvodit jeho zájem o vlastní rodinu, ačkoliv to není na první pohled tak zřejmé jako u jiných témat. Záležitosti rodinné zapisuje víceméně okrajově, smrti blízkých příslušníků rodiny či známých sousedů věnuje pouze pár vět: „Dne 26. ledna, v neděli, usnula Pánu Johanna, manželka Václava Poupy, rychtáře zdejšího, a mé manželky Barbory vlastní matka, majíc věku 70 let.“⁷⁴

Co se týče Vavákova prezentování vůči svému okolí, tak se lze domnívat, že byl do určité míry váženou osobností. O této myšlence svědčí fakt, že byl rychtáři z okolních vesnic leckdy pověřen, aby sepsal děkovnou řeč k vrchnosti jménem všech poddaných. Za to se mu od pánů dostávalo vděčnosti a v některých případech bylo jeho písemné vyjádření dokonce zaznamenáno v pražských novinách.⁷⁵ Například František Vavák ve svých zápisech uvádí, že byl na zámku ve společnosti padesáti sedmi rychtářů a panem sirotčím vinšován za svoje

⁶⁸ PEKAŘ, J.: *Postavy a problémy českých dějin*, s. 266.

⁶⁹ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. II. kniha, část II., s. 19.

⁷⁰ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. III. kniha, část I., s. 15–18.

⁷¹ KUČERA, Martin (ed.): *Odkaz rychtáře Vaváka: příspěvky k životopisu velkého písmáka*. Praha 2018, s. 11.

⁷² SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. II. kniha, část I., s. 26.

⁷³ Tamtéž, s. 39.

⁷⁴ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část I., s. 83.

⁷⁵ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část II., s. 190–191.

dosavadní úspěchy.⁷⁶ Nicméně zde je možné nalézt určitý kontrast názorů sedláka, poněvadž v jiné části svých Pamětí pojednává o skutečnosti, že při odpovídání na otázky panu vrchnímu a panu sirotčímu ohledně různých témat, ať už se jednalo o kněze, školy, kantory, děti, nádobí, vázání psů a jiné, tak oba pány potěšil, ale u ostatních rychtářích vyvolal závist vůči své osobě, protože ostatní rychtáři byli přesvědčeni, že Vavák byl vydržován, a proto páni nejevili zájem mluvit s nikým jiným. Následně se obhajuje, že po každé otázce pánů se odmlčel a dával prostor mluvit ostatním rychtářům, avšak nikdo této příležitosti nevyužil, a tak odpovídal sám.⁷⁷ Na přelomu 18. století, konkrétně v roce 1800, se k některým rychtářům zaujatým vůči Vavákové osobě přidává také hrstka sedláků, kteří se mu vysmívali. Příčinou jejich posměchu byl děkovný dar od arciknížete Karla Ludvíka Rakouského, za Vavákovy zásluhy při složení písně pro dobrovolníky české legie.⁷⁸

Obecně vzato lze tvrdit, že František Jan Vavák se při zapisování dějinného běhu podřizoval především tomu, co sám zažil, viděl, tudíž vlastní zkušeností. Z osobního prožitku vycházela jeho pravdivost a skutečnost.⁷⁹ Proto si v jeho Pamětech čtenář může na četných místech povšimnout, že pamětník nechce některé události více rozvádět, protože si není jistý jejich pravdivostí nebo sám nad objektivní pravdou svého zápisu rozjímá. Konal tak v případě příčin vojny v důsledku začínající války o bavorské dědictví, kdy v českých zemích kolovala řada zvěstí a on nechtěl záměrně podat nepravdivý obraz dění. O měsíc později svůj postoj nezměnil, avšak zveřejňuje ve svých Pamětech útržek z říšských novin, kde se o příčině války hovoří. V červenci na tuto tematiku navazuje, když tvrdí, že k záležitostem vojenským se již nebude dále vyjadřovat, poněvadž nezná všechny potřebné informace a také se jako sedlák nevnímá patřičně kvalifikovaně, aby o této problematice mohl tak často pojednávat.⁸⁰

Do určité míry jsou v souvislosti s pamětníkem problematická některá tvrzení sekundární literatury z minulého století, poněvadž historici byli stále ovlivněni dozvuky národního obrození a romantismu. Tuto myšlenku potvrzuje Martin Kučera, který zastává postoj, že František Jan Vavák byl po řadu let interpretován mylně, zejména neobjektivně. Pamětníková interpretace byla zkreslena nacionálním dojmem, přičemž Vavák byl prezentován jako zastánce českého jazyka, vlastenectví a „selské“ příslušnosti. Tyto myšlenky se projevíly, jak u Josefa Pekaře, tak i u Františka Kutnara.⁸¹ Vavák se sice ve svých Pamětech místy zastal

⁷⁶ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. III. kniha, část I., s. 119–120.

⁷⁷ Tamtéž, s. 54.

⁷⁸ KUTNAR, František: *František Jan Vavák*. Praha 1941, s. 44.

⁷⁹ Tamtéž, s. 56.

⁸⁰ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část II., s. 96–99.

⁸¹ KUČERA, M. (ed.): *Odkaz rychtáře Vaváka*, s. 11.

venkovanů, jako tomu bylo v případě venkovského tažení v roce 1775 v souvislosti s robotou. Zastával stanovisko, že povstání by nemuselo vypuknout, kdyby si s nimi vrchnost promluvila, a tak by poznala jejich upřímnost, věrnost a pokoru,⁸² či je několikrát vyzdvíhl, o čemž svědčí jeho záznam o chvále, která se dostala poděbradským venkovanům za jejich slavností ošacení.⁸³ I přesto se domnívám, že je pochybné shledávat motivy těchto záznamů v propagování vlastenectví či „selství“.

⁸² SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. II. kniha, část II., s. 141.

⁸³ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. III. kniha, část I., s. 76–77.

4. Hospodářské poměry a přírodní živly očima venkovanů

4.1. Živelné pohromy

Ze sdělení jednotlivých kronik a Pamětí vyplývá, že obyvatelé venkova se během svého života museli vyrovnávat s řadou nesnází. Mezi nejčastější obtíže patřily neovlivnitelné přírodní síly, zvláště živelné pohromy. O těchto nepříznivých podmínkách, které sužovaly venkovany, se lze dočíst v *Pamětech Františka Jana Vaváka*, který ve svých zápisech o tom často pojednává. V každé knize Vavákových Pamětí lze nalézt okolo 30 zápisů, ve kterých Vavák reflektuje živelné pohromy a jejich dopady na venkovské obyvatelstvo. Toto tvrzení ukázkově podtrhuje skutečnost, že již hned na první straně svých Pamětí hovoří o poměrech na vesnici při napadení sněhu. Nicméně některé jeho záznamy jsou téměř nic neříkající, což například opět dokládá jeho promluva z první strany, kde pouze zaznamenává, že sněhu napadlo tak znatelné množství, že venkované nebyli schopni zřetelně vidět před sebe.⁸⁴ Avšak z velké části jeho zápisů se lze podrobněji dozvědět, jaké dopady měly živelné pohromy na sedláky. Ve spojitosti s již avizovaným sněhem většinou reflektuje tragické případy, kdy sedláci kvůli zavátým cestám začali bloudit, poněvadž nemohli najít svoji rodnou vesnici, a v důsledku toho umrzli.⁸⁵

Obdobně až žalostnou událost lze najít v *Kunvaldské kronice* od Antonína Kodytky, který popisuje, že v důsledku třídního sněhu a mrazu řadě sedláků na cestách umrzly prsty na nohou, následně jim začaly hnít, a proto se jim musely kosti uřezat. Nicméně je nutné zmínit, že Antonín Kodytka se ve srovnání s Vavákem o živelných pohromách vyjadřuje pouze okrajově. V celé jeho kronice lze nalézt pouze šest záznamů, tudíž tento zápis je jeden z mála.⁸⁶ O živelných pohromách se stejně jako u Antonína Kodytky a Vaváka, lze dočíst i v lidovém kronikářství z Kralupsko-Mělnicka a Lounska. Ačkoliv i zde jsou události zobrazeny velmi stručně a v malé míře. Poukazují na další skutečnost, se kterou se sedláci museli v rámci živelných pohrom vypořádat, a tím byl hlad. S narušenou možností cestovat sedláci zažívali drahotu, poněvadž ke zboží se bylo poměrně obtížné dostat. Ačkoliv tehdejší ceny žita, pšenice i masa byly velmi malé, i přesto v těchto podmínkách skonala řada venkovského obyvatelstva.⁸⁷

⁸⁴ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část I., s. 1.

⁸⁵ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. III. kniha, část II., s. 2.

⁸⁶ NEZBEDA, V. – ŠŮLA, J. (eds.): *Kunvaldská kronika*, s. 49.

⁸⁷ ROBEK, A. (ed.): *Lidové kronikářství na Kralupsku a Mělnicku*, s. 61.

Zůstaneme-li u vodních živlů, venkovské obyvatelstvo se častokrát muselo vypořádat také s následky záplav. Potopy jsou Františkem Vavákem v Pamětech celkově představovány častěji než živelné pohromy spojené se sněhem a vánicemi. Z jeho zápisů je především zřejmé, že některé záplavy byly menšího charakteru, avšak některé naopak prezentuje do takového rozměru, že tak rozsáhlé potopy milčičtí venkované ještě nezažili. Takto ku příkladu píše u pamětního zápisu z 24. února roku 1784 a sílu vodního živlu dokládá faktem, že voda se dostala až do Prahy.⁸⁸ Zde by bylo možné spekulovat, jestli Vavák jako pisatel, či samotní venkované tuto záplavu subjektivně zveličovali, protože je do větší míry „zasáhla“, nebo zda se jednalo o pravdivou skutečnost. Odpověď na tuto otázku zprostředkovává lidová kronika z oblasti Kralupska a Mělnicka, kde je zaznamenán obdobný zápis o masivní záplavě ze stejného dne.⁸⁹ V důsledku nadměrného množství vody sedláci nemohli navštěvovat hospody, obstarávat si obživu u pekaře a opět se museli potýkat se ztíženou možností cestování, jako tomu bylo ku příkladu v oblasti Kunvaldu, kde povodeň roku 1775 zničila řadu mostů. Co se týče příbytků venkovského obyvatelstva, tak i ty byly nezřídka zatopeny a v horších případech dokonce zcela zničeny.⁹⁰ Proto se sedláci společně s rychtářem vesnice obraceli na vrchnost s žádostí o opravu zničených staveb záplavami a ta jim častokrát vycházela vstříc. Dle zápisu Františka Jana Vaváka byl místní milčický direktor rád za obeznámení se vzniklými situacemi, projevoval ochotu pomoci sedlákům, a dokonce nechával pozdravovat veškeré obyvatelstvo vesnice.⁹¹

Z pamětních zápisů Františka Jana Vaváka si lze jen těžko nepovšimnout, že příčinu nejen záplav, ale i všech ostatních živelných jevů, které zasahovaly do života jeho i venkovského obyvatelstva, shledával v Bohu. Jednoduše řečeno, přírodní živly chápal jako Boží trest.⁹² Pravděpodobně živelné katastrofy přisuzovala Bohu také většina venkovských kronikářů a pamětníků. Tato myšlenka vychází jednak ze silné katolické základny venkova, ale také ze zápisů venkovského kronikáře Jana Cívky z Třebíže, který v souvislosti se shořením 114 příbytků zmiňoval Boha.⁹³ Co se týče Vavákových Pamětí, nalezneme zde řadu dokladů o požárech na venkově. V této spojitosti je předpokládáno, že požár byl nejvyskytovanější živelnou pohromou, poněvadž o té František Vavák píše nejčastěji. Požáry na venkovech způsobily ztráty ať už materiální, či na životech. V případě majetkového poškození bylo

⁸⁸ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. II. kniha, část I., s. 10–11.

⁸⁹ ROBEK, A. (ed.): *Lidové kronikářství na Kralupsku a Mělnicku*, s. 56–57.

⁹⁰ NEZBEDA, V. – ŠŮLA, J. (eds.): *Kunvaldská kronika*, s. 25–26.

⁹¹ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část I., s. 14.

⁹² SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. II. kniha, část I., s. 12.

⁹³ ROBEK, A. (ed.): *Lidové kronikářství na Kralupsku a Mělnicku*, s. 62.

rychtářům na Poděbradsku od pana vrchního mnohokrát sděleno, aby ve vsi oslovili sedláky s žádostí o almužnu poškozeným osobám.⁹⁴ V reakci na čtyři požáry za jeden měsíc roku 1794, které byly založeny nedbalostí venkovanů při konzumaci tabáku, bylo na začátku roku 1795 vydáno krajské poručení, jež zakazovalo kouřit tabák ve světnicích a na polích sedláků.⁹⁵ Domníval jsem se tedy, že výskyt požárů by tímto nařízením ve srovnání s předešlými lety ve Vavákových Pamětech měl být nižší. Nicméně při srovnání šesti let před vydáním nařízení a šesti let po vydání nařízení byl Vavákem zaznamenaný výskyt požárů v případě roků 1795–1800 dvakrát vyšší.⁹⁶

Mezi další ničivé přírodní živly, které sužovaly venkovské obyvatelstvo, lze na základě poznání z Paměti a kronik zařadit také bouřky a s ní spojené doprovodné údery blesku. Avšak v Pamětech Františka Vaváka o tomto přírodním živlu není mnoho dokladů. Celkově ve svých zápisech o bouřkách a blescích pojednává pouze ve čtrnácti případech, kde zpravidla velmi stručně popisuje zničenou úrodu, stavení či úmrtí.⁹⁷ Nicméně ve vztahu k přírodnímu živlu jsou podstatné především dva následující patenty, jež byly vrchností vydány v důsledku četnosti úmrtí bleskem. Ty jsou jak Antonínem Kodytkou, tak i Františkem Vavákem zobrazeny obdobným způsobem. Oba pisatelé podávají stejný obraz prvního patentu, který zakazoval zvoníkům při bouřce zdlouhavě zvonit, pouze měli krátce dát znamení blížící se bouřky. Tehdejší venkovské obyvatelstvo totiž věřilo, že zvuk zvonu přitahuje na sebe hromobití. Následně se sedláci při zaslechnutí zvonění měli odebrat do kleče a prosit Boha o odvrácení potenciálního nebezpečí. Rozdíl spočívá v druhém patentu, který Vavák na rozdíl od Kodytky z neznámého důvodu nezaznamenal. Druhý patent se dle kronikáře týkal zpívání při mši svatých, kde dosavadní písně byly nahrazeny novými a všichni sedláci se je měli naučit. Farářům bylo umožněno nové zpěvy libovolně tisknout a podle potřeby rozdávat venkovskému obyvatelstvu.⁹⁸ V souvislosti s těmito patenty shledávám jako podstatné upozornit na Vavákem zobrazovanou nepřesnost, a to na jeho domněnku, že zvony do kostelů zavedl svatý Paulín. Avšak jak sám editor Paměti Jindřich Skopec upozorňuje, zvony se začaly používat až v 7. století v rámci svolávání mnichů ke mši svaté. Svatý Paulín zemřel již roku 431, tudíž se nemohl zasloužit o jejich používání.⁹⁹

⁹⁴ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část I., s. 146–147.

⁹⁵ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. III. kniha, část II., s. 1–2.

⁹⁶ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. III. kniha, část III., s. 4, s. 13, s. 18, s. 59, s. 85–87, s. 90, s. 110–111, s. 114, s. 116.

⁹⁷ ROBEK, A. (ed.): *Lidové kronikářství na Lounsku*, s. 9.

⁹⁸ NEZBEDA, V. – ŠŮLA, J. (eds.): *Kunvaldská kronika*, s. 45.

⁹⁹ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. II. kniha, část I., s. 16.

Nelze opomenout ani výzvy, kterým sedláci čelili kvůli vichřicím, zemětřesení, či nadměrnému suchu. Venkované tyto přírodní útrapy těžce snášeli, o čemž hovoří František Vavák, když zaznamenává následující: „*Okolo svátku sv. Jana Křtitele nic jiného psáti se nedá, jen samá smutnost a ouzkost veliká, všecken lid podnámající, z té nikdy ještě nepamatované a strašlivé suchoty.*“¹⁰⁰ Avšak určitý podíl na prožívaném strachu nesli venkované také z vlastní viny, jelikož často slepě věřili jednotlivým proroctvím a pověrám o nadcházejících živelných katastrofách. Pro příklad lze zmínit proroctví z roku 1786, které ve svých Pamětech zmiňuje Vavák, jehož obsahem je předzvěst zemětřesení, které nastane mezi 18. a 22. únorem a které zničí veškeré území Prahy.¹⁰¹

4.2. Hospodářská aktivita venkovské vrstvy obyvatelstva

Hospodářská činnost venkovanů byla poměrně proměnlivá. V některých dobách byla ovlivněna obtížemi, které byly zapříčiněny již předešle zmíněnými přírodními živly, a jindy naopak venkované prožívali období prosperity. Co se týče nepříznivých podmínek vzhledem k hospodaření, největší drahotu druhé poloviny 18. století zažívali venkované v letech 1771–1772, kdy v českých zemích panovala vysoká neúroda a s ní spojený hladomor.¹⁰² A proto se lze v Pamětech a kronikách dočíst o shnilé úrodě, vyhublém dobytku a v některých případech také o zkáze jednotlivých vesnic.¹⁰³

Velký dopad na sedláky měly také nemoci, které se rozšířily ve stejném roce jako masivní hladomory po celém českém království. Na nemoci neznámého typu, minimálně z pamětních zápisů není znatelné, o jaké onemocnění se jednalo, umírali především mladí lidé ve věkovém rozmezí 20–30 let. Vavák ve svých zápisech čtenáři předkládá, jaký byl způsob léčby venkovského obyvatelstva. Na základě nově vymyšlené léčby pražských lékařů bylo sedlákům prostřednictvím patentů nařízeno, aby si při projevení nemoci vyprázdnili žaludek a následně se cíleně začali potit. Zároveň při pocení měli pít vodu se zrny jalovce a ječmene, přičemž bylo doporučeno přidat si i ocet. K tomuto nařízení přidává pamětník komentář, že někteří sedláci si do vody přidávali i med. Avšak tato nákaza nepostihla pouze české venkovany, ale také jejich dobytek, a to pro venkovské obyvatelstvo znamenalo značný problém.¹⁰⁴

¹⁰⁰ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. II. kniha, část II., s. 129–130.

¹⁰¹ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. II. kniha, část I., s. 94.

¹⁰² MAUR, Eduard: *Vlast, národ a stát v Čechách v očích lidového kronikáře na sklonku existence tradiční společnosti (1740–1830)*. In: MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918*. Praha 2006, s. 254.

¹⁰³ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. III. kniha, část III., s. 38–39.

¹⁰⁴ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část I., s. 30, s. 104.

V poslední třetině 18. století byl na venkově stále uplatňován trojpolní systém, který byl založen na principu setí úhuru, ozimu a jaře, a to přesně v tomto pořadí. Do rámce tohoto zemědělského systému byl vkomponován i dobytek, který se pásal úhorem a přitom částečně hnojil půdu. Venkované tedy benefitovali hned dvěma způsoby. Jednak nemuseli pracně obstarávat potravu pro dobytek a zároveň jim byla pohnojena zemědělská půda.¹⁰⁵

Ačkoliv první zmínky o zemědělských inovacích, respektive o přechodu z trojpolního systému na střídavý osevní, pocházejí již z konce šedesátých let 18. století, skutečně se začal uplatňovat až v polovině století následujícího.¹⁰⁶ Tato myšlenka je zmíněna z důvodu, že v Pamětech Františka Jana Vaváka absentují jakékoliv známky technického pokroku či zlepšení metod hospodaření. I tehdy užívané zemědělské metody jsou v jeho Pamětech takřka neexistující. Obdobně je tomu i v případě kroniky Antonína Kodytky či lidového kronikářství na Kralupsko-Mělnicku a Lounsku, kde takové záznamy již nejsou žádné. Historik Jiří Matějček, který se za svého života zabýval hospodářskými dějinami, potvrzuje stanovisko, že pamětníci a kronikáři tyto záležitosti nezapisovali, a následně tvrdí, že zemědělské inovace se dle něj předávali rodinnou tradicí.¹⁰⁷ Tento názor je možné označit za pravdivý, poněvadž je možné ho doložit již prezentovanou myšlenkou historiků Václava Bůžka a Josefa Grulichy, kteří tvrdí, že venkované raného novověku striktně vymáhali dodržování určitých zaběhlých tradic, a to do jisté míry bránilo modernizaci venkovské společnosti.¹⁰⁸

Na druhou stranu, o čem lze oproti zemědělským inovacím najít řadu záznamů, ať už v Pamětech nebo kronikách, jsou okolnosti spojené s úrodou, již avizovaným dobytkem, plodinami, a především s obilím. Antonín Kodytka ve své kronice mnohokrát píše o ceně za jednotlivé obilniny¹⁰⁹ a stejně tomu tak je i v případě kronik z oblasti Lounska¹¹⁰ a Kralupsko-Mělnicka, kde se podává obraz o tržních cenách za obilí.¹¹¹ Nejpočetnější záznamy o obilninách lze však jednoznačně najít v Pamětech Františka Vaváka. Ten na počátku každého nového roku zobrazuje přehled cen pšenice, žita, ječmene, ovsy, prosy a následně o těchto plodinách pojednává i během plynoucího roku, ať už opět v souvislosti s tržní cenou či z jiných důvodů. Z těchto zmíněných komodit pamětník nejčastěji zmiňuje pšenici, o níž hovoří celkově na 304

¹⁰⁵ DROZDA, Martin: *Vesnická obec na Moravě mezi osvícenstvím a zrušením poddanství na příkladu privátních statků olomoucké kapituly*. Brno 2023, s. 115–116.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 117.

¹⁰⁷ MATĚJČEK, Jiří: *Analýza kronik a „staré“ střední vrstvy v českých zemích (1750–1850)*. In: ČECHUROVÁ, Jana – ŠTAIF, Jiří (eds.): *K novověkým sociálním dějinám českých zemí*. Praha 2004, s. 122.

¹⁰⁸ BŮŽEK, V. – GRULICH, J. a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku*, s. 701.

¹⁰⁹ NEZBEDA, V. – ŠŮLA, J. (eds.): *Kunvaldská kronika*, s. 45.

¹¹⁰ ROBEK, A. (ed.): *Lidové kronikářství na Lounsku*, s. 9.

¹¹¹ ROBEK, A. (ed.): *Lidové kronikářství na Kralupsku a Mělnicku*, s. 23.

stránkách svých Pamětí.¹¹² Příčina tohoto četného zaznamenávání se pravděpodobně váže ke skutečnosti, že obilní kultura byla úzce spjata s živobytím sedláků. Jelikož tehdejší cestování bylo v důsledku nedostatku komunikací omezeno, venkované nemohli do větší míry převážet obilí, kterého měli nadbytek. Z tohoto důvodu vypěstovaná úroda sloužila především k vlastní spotřebě. Neopominutelnou roli hrálo obilí také ve vztahu k trhu, kdy jeho prodej byl téměř jediným příjmem peněz pro venkovany. Z prodeje profitovala také vrchnost, poněvadž část zisku jí sedláci odevzdávali prostřednictvím platů, proto i vrchnosti záleželo na stavu hospodářství sedláků.¹¹³

Fenoménem, o kterém se lze v sekundární literatuře dočíst, jenž se v českých zemích v oblasti hospodářství v druhé polovině 18. století objevil a který značně nahradil obilní kulturu, byly brambory. Sedláci začali bramborami nahrazovat předešlou dosavadní stravu, která se skládala především z moučných jídel a absentovala výraznější množství zeleniny, vitamínů či škrobu. Lze tvrdit, že se jednalo o pomyslnou revoluci v obživě venkovanů.¹¹⁴ Prvotní záznamy o výskytu této potraviny nalezneme u Františka Vaváka již v roce 1771. Nicméně pojmenování této kořenové zeleniny se od dnešního moderního názvu lišilo, jak je zřejmé z jeho Pamětí, kde pro brambory užíval termínů *zemská jablka* či *erteple*. Soudobé pojmenování brambor v Pamětech užívá až na přelomu 18. století, konkrétně v roce 1800. Avšak v jeho Pamětech jsou zmínky o nové plodině poměrně ojedinělé, v letech 1770–1800 o ní hovoří pouze v pěti případech, přičemž ve čtyřech z nich pouze sleduje její úrodu, cenu a práci s ní spojenou. Nejpodstatnější je jeho „pátá“ promluva o bramborech, kde nalezneme jak jeho, tak i venkovské stanovisko k nové plodině. Zatímco František Vavák novou plodinu vnímal pozitivně, označoval ji za zdravou a chutnou, přičemž její výskyt opět přikládal Bohu, milčičtí venkované se zprvu k bramborám postavili skepticky. Nechtěli je jíst, vysmívali se vzhledu nové plodiny a dle slov Vaváka o ní hovořili jako o potravě pro prasata.¹¹⁵

Co se týče úrody, tak i ta samotná byla příčinou konfliktů mezi sedláky. František Jan Vavák ve svých pamětních zápisech zapisuje řadu příhod, kdy si milčičtí venkované mezi sebou kradli obilí, jako tomu bylo v případě místního mlynáře, kterého sedláci okradli o veškerou úrodu, poněvadž jejich hospodářství stagnovalo¹¹⁶ nebo také zaznamenává roztržku s vojáky, s nimiž venkované vyvolali spor ohledně odevzdávání obilnin. V období hospodářské krize se

¹¹² SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I–III. kniha, část I–III.

¹¹³ ČERNÝ, Václav: *Hospodářské instrukce: přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.–XIX. století*. Praha 1930, s. 143–144.

¹¹⁴ KUTNAR, František: *Malé dějiny brambor*. 2. vyd. Pelhřimov 2005, s. 47–49.

¹¹⁵ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část I., s. 24.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 12.

mezi sedláky vytrácel také jakýkoliv soucit a dobrota, poněvadž nebyli ochotni mimo peněz prodat své zboží za žádnou cenu, což dokládá Vavák těmito slovy: „*Ale kdo peněz neměl, ten od žádného, ani od přítele, ba od bratra na žádné závazky, prosby, ouroky nic na dluh neb čekání dostati nemohl.*“¹¹⁷

Velká pozornost se po celé 18. století začala ubírat také směrem k lesům, respektive k lesnímu hospodářství. Tomuto odvětví nebylo do té doby přisuzováno větší důležitosti mimo těch lesů, v jejichž blízkosti se vyskytoval důl. Na místě, kde se netěžilo, byly lesy využívány k lovu nebo jako zdroj dříví pro potřeby jak vrchnosti, tak i poddaných. Postoje k lesu se začaly transformovat v průběhu 16. století, kdy došlo ke zjištění rozsáhlého úbytku dříví, a z této příčiny se v 18. století do lesního hospodářství vložil stát, který vydává několik nařízení a patentů.¹¹⁸ Ty najdeme zachyceny v zápisech Františka Vaváka, a to ve třech případech. Pamětník zprvu zobrazuje nařízení Marie Terezie, která prostřednictvím rychtářů vyzývá ty sedláky, kteří v minulém roce 1778 zasadili stromy a byli schopni to u svého rychtáře dokázat, si přišli pro peněžní odměnu. Výnos za zasazené stromy nařízení určovalo podle jejich počtu. Ten sedlák, který vysadil sto stromů, měl nárok na 12 zlatých, kdo vysadil 60 stromů, obdržel pouze šest zlatých a kdo zasadil 40 sazenic, ten mohl získat 2 zlaté. Vavák toto nařízení následně komentuje, že se každoročně opakovalo, a to již od roku 1752, kdy Marie Terezie dekret vydala. Poté upozorňuje, že tento dekret se již uplatňoval za Františka I. a byl pouze obnoven.¹¹⁹

Nadále lze v Pamětech nalézt i druhé nařízení, které se vztahovalo k lesnímu hospodářství. Bylo vydáno v roce 1782 Josefem II. Tento dekret varuje, že kdo by se opovážil vykácet, ukrást či poničit strom u cesty nebo v zahradě, tak bude na tři roky poslán do vězení.¹²⁰ Třetí a zároveň poslední zmínku o nařízeních z tematiky lesního hospodářství lze vyčíst z roku 1791, kdy venkovskému obyvatelstvu bylo zakázáno pást dobytek v lese pod hrozbou peněžitého trestu.¹²¹ Mimo těchto tří nařízení se pamětník k lesnímu hospodářství téměř nevyjadřuje. Pravděpodobně ho k tomu vedlo, že žádné jiné novoty se do lesů nepromítly, a tak neměl potřebu o této tématice hovořit.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 16–17.

¹¹⁸ ČERNÝ, V.: *Hospodářské instrukce*, s. 262–263.

¹¹⁹ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část I., s. 109.

¹²⁰ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část II., s. 110.

¹²¹ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. III. kniha, část I., s. 4.

4.3. Hospodářství sedláků ve vztahu k vrchnosti

Hospodářská činnost venkovanů byla po celé období raného novověku úzce vázána na poddanství vůči vrchnosti, a to v rovině sociální, právní, kulturní či hospodářské.¹²² Důvodem vyslovení této myšlenky je, že i v Pamětech Františka Jana Vaváka se poddanský vztah venkovanů k vrchnosti čteně projevuje ať už směrem k poděbradskému vrchnímu řediteli Janu Josefu Baierweckovi či k císaři. Vrchnímu řediteli platili venkované kontribuce, přičemž v případě nedostatku peněz jim bylo v ojedinělých případech umožněno splatit své povinnosti obilím. V tomto kontextu Vavák upozorňuje, že venkované sice zprvu prožívali radost, když mohli namísto zlatých odevzdat svoji úrodu, avšak ihned záhy se potýkali s problémem, s kterým nepočítali. Jelikož valná většina sedláků častokrát již prodala své obilí za nízkou cenu, neměli momentálně nic, co by mohli vrchnímu řediteli odevzdat.¹²³

Jak již bylo uvedeno, hospodářská nařízení ve vztahu k venkovu vydával také císař. V některých případech preferoval své osobní zájmy, jako tomu bylo v případě odevzdávání kuřat, vodního ptactva či zvěřiny roku 1778.¹²⁴ Panovník však dokázal ocenit hospodářskou podporu a hospodaření venkovského obyvatelstva a na důkaz své vděčnosti obdarovával pracující sedláky penězi.¹²⁵ Tohoto vzájemného vztahu poddaného k vrchnosti využívali i venkované. Činili tak především v případě nouze, když neměli dostatek úrody na výrobu obživy či samotné potraviny. Proto nalezneme ve Vavákových Pamětech doklady o momentech, kdy se sedláci obraceli na administrátora milčického panství s žádostí o zapůjčení obilí na chléb.¹²⁶

Ačkoliv venkované vesměs nevystupovali proti vladaři, vrchnosti, úřednickému aparátu či církvi, i přesto se objevují konflikty sedláků s vrchností. Reprezentativním příkladem je povstání nevolníků v roce 1775.¹²⁷ Nicméně motivy selských rebelií je poměrně obtížné jednoznačně určit, na což upozorňuje historik Jaroslav Čechura. Za čím si ale na základě provedené analýzy stojí, je skutečnost, že venkovská povstání se neuskutečňovala na těch panstvích, kde byly příznivé sociální a hospodářské poměry.¹²⁸ Z tohoto pohledu je možné

¹²² DROZDA, M.: *Vesnická obec na Moravě*, s. 253.

¹²³ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část I., s. 90.

¹²⁴ Tamtéž, s. 97.

¹²⁵ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. II. kniha, část II., s. 92–93.

¹²⁶ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část I., s. 32.

¹²⁷ MATĚJČEK, J.: *Analýza kronik a „staré“ střední vrstvy*, s. 121.

¹²⁸ ČECHURA, Jaroslav: *Selské rebelie roku 1680: sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti*. Praha 2001, s. 274.

usoudit, že hospodářská situace na Milčickém panství byla relativně příznivá. František Vavák v letech 1770–1800 uvádí pouze dva případy, kdy se sedláci vzbouřili proti vrchnosti, přičemž i tyto dva momenty byly menšího charakteru. První Vavákem zaznamenaná situace pochází z roku 1781, kdy zobrazuje incident vzbouření se a následovného odebrání se venkovanů do zámku z důvodu vymáhání vyšších kontribucí místním inspektorem Schmidtem, i navzdory letošní neúrodě sedláků. Pojednání o této situaci pamětník zakončuje vyjádřením, že eskalující situaci vyřešil až hrabě Josef Morzin, který obdaroval venkovany dvěma sudy piva na důkaz omluvy.¹²⁹

Druhý doklad o hospodářském konfliktu venkovského obyvatelstva s vrchností z roku 1787 je zaznamenán na základě Vavákovy přímé zkušenosti. Ve svých pamětních zápisech zobrazuje, jak se z pozice rychtáře společně s milčickými venkovany vydává za vrchností, poněvadž nesouhlasili s dosavadním množstvím odevzdávané úrody a požadovali její snížení. Dále přidává komentář, že zámecký kontrolor František Viktorýn Křepela byl proti jejich požadavku, avšak nakonec jim vyhověl.¹³⁰ František Jan Vavák jako rychtář byl při takových situacích stavěn do náročné pozice. Na jednu stranu sympatizoval s venkovskou vrstvou obyvatel, do které také sám patřil, avšak na druhou stranu si byl vědom svého postavení a majetku z něho vyplývajícího, a proto se nechtěl zcela otevřeně pustit do konfliktů s vrchností.¹³¹

4.4. Hospodářské podmínky sedláků během války

Ve druhé polovině 18. století byl český venkov ovlivněn hned několika válkami, a to sedmiletou válkou, válkou o bavorské dědictví a válkami s napoleonskou Francií. Vesnice, které se nacházely v těsné blízkosti oblasti válečných střetů, či kterými prošla cizí vojska, čelily nadměrným ztrátám ať už na životech sedláků, na staveních nebo majetku. V případě hmotného majetku venkovanů se mohlo jednat o potraviny, krmiva pro dobytek nebo poničenou úrodu na polích.¹³² Nemluvě o novodobě řečeno psychickém rozpoložení vesničanů, kteří jak z dobového svědectví Antonína Kodytky vyplývá, zažívali strach z potenciálního příchodu vojáků či zoufalost z možného odchodu z domovské vesnice.¹³³

¹²⁹ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část II., s. 17–18.

¹³⁰ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. II. kniha, část II., s. 21.

¹³¹ KOČÍ, Josef: *Boje venkovského lidu v období temna: Povstání nevolníků v 17. a 18. století*. Praha 1953, s. 176.

¹³² BALCAROVÁ, J. – KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J.: *Venkov, rolník a válka*, s. 242.

¹³³ NEZBEDA, V. – ŠŮLA, J. (eds.): *Kunvaldská kronika*, s. 32–33.

Nejpočetnější záznamy o dopadech válečných konfliktů na venkovské obyvatelstvo František Vavák zaznamenává v případě napoleonských válek v souvislosti s pobytem ruských vojsk na území českých zemí. Pamětník, v jehož vesnici také pobývala část ruského vojska, podává obraz venkovanů, jejichž živobytí bylo poměrně náročné. V zápisech zobrazuje zejména nařikání sedláků, kteří zažívali bídu kvůli nedostatku potravin. Místní venkované se dožadovali nápravy, avšak na jejich žádost nebylo hleděno, a tak minimálně dle názoru Vaváka, svoje prosby přeorientovali směrem k Bohu. Důvod venkovského strádání, na který také nepřímo pamětník poukazuje, nebyl v množství nařízeného odevzdávání potravin, ale ve větším přidělu potravin, které Milčice poskytovaly ruským vojákům. Oficiálně mělo panství nařizeno každému vojákovu denně zprostředkovat libru hovězího masa, půl žejdlíka hrachu, kroupy a ve večerních hodinách žejdlík mouky. Kdo o větším přidělu pro vojáky rozhodl, nejsou v pamětníkových zápisech žádné zprávy. Jisté je z dobového pramene pouze to, že ani venkované, ani milčický rychtář nebyli spokojeni s pobytem vojska v jejich vesnici. Vavák do svých Pamětí dokonce přidává verše, ve kterých se ostře vyhrazuje proti ruským vojákům. Strádání jeho i milčických venkovanů bylo do jisté míry pochopitelné, poněvadž byli indisponováni v konání domácích prací, ve dne i v noci zažívali hluk a jejich spotřeba jak potravin, tak i dříví se výrazně zvýšila.¹³⁴

Koně byli další nepříznivou záležitostí, které se sedláci museli na úkor válečných konfliktů vzdát. Ti byli v období války nedostatkovým „zbožím“, a proto se prodávali za vysokou cenu. Ve Vavákových Pamětech se lze dočíst, že cena pětileté klisny dosahovala až 170 zlatých, což sám pamětník označuje za: „*Velikou a takměř k víře nepodobnou cenu.*“¹³⁵ I když jim císař odevzdané koně po skončení válečného střetu proplatil nebo daroval nové, i tak pro venkovany představovala jejich absence značný problém, a to především z ekonomického hlediska. Kůň byl pro venkovana raného novověku nepostradatelnou součástí při hospodářské činnosti, a tudíž i pro zajištění obživy rodiny. Využíval se zejména na polích, kde se s jeho pomocí oralo, vláčelo, selo nebo hrabalo. Jeho nepostradatelnost se projevovala také v dopravě, kdy se prostřednictvím koňských potahů převážel hnůj na sedláckovo hospodářství. Dále sloužil k převážení zemědělské úrody, uhlí, dřeva a nelze opominout ani jeho využití k přepravě osob.¹³⁶ Vzhledem ke všem přednostem vlastnictví koně se domnívám, že venkované, včetně Vaváka, si k nim často vytvořili i určité citové pouto. Tento výrok je usuzován z osobní povahy pamětníkových zápisů, kde v jedné části svých Pamětí vyjadřuje smutek nad ztrátou své klisny

¹³⁴ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. III. kniha, část III., s. 74–76.

¹³⁵ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. III. kniha, část II., s. 76.

¹³⁶ BALCAROVÁ, J. – KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J.: *Venkov, rolník a válka*, s. 242.

a zároveň se rmoutí nad skutečností, že mu žádná ze čtyř klisen neporodila hříbě. Již pouhá skutečnost, že takto osobní záležitost ve svých Pamětech zaznamenal, potvrzuje myšlenku, že kůň byl pro sedláky emoční záležitostí.¹³⁷ Druhý argument, o které se předchozí tvrzení opírá, vychází opět z promluvy pamětníka, kdy ve spojitosti s koňmi tvrdí, že někteří sedláci při jejich odevzdávání vrchnosti propukli v pláč.¹³⁸

¹³⁷ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. III. kniha, část II., s. 31.

¹³⁸ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. II. kniha, část II., s. 28–29.

5. Nařízení a patenty očima venkovanů

Za vlády Marie Terezie, Josefa II. a částečně Leopolda II. byla vydána řada patentů a nařízení. Od peněžní měny, rozsáhlé reformy školství, určování příjmení obyvatel až po spoustu dalších. Těchto nových proměn, které ovlivnily život nejen venkovanů, ale také všech obyvatel českých zemí, bylo ve druhé polovině 18. století více, avšak tato kapitola se bude věnovat především těm, které jsou detailněji zachyceny v dobových pramenech. Pro lepší přehlednost bude tato kapitola rozdělena do dvou podkapitol, kde první bude zaměřena na patenty ohledně roboty a druhá se bude nést v duchu nařízení a patentů ohledně náboženství venkovského obyvatelstva.

5.1. Nařízení a patenty ve vztahu k robotě

Prvotní impulzy k proměně roboty nastávají již v sedmdesátých letech, a to konkrétně v roce 1775, když sedláci rozpoutali hromadnou rebelii proti vrchnosti. Příčinou byly falešné zprávy, které tvrdily, že Josef II. vydal nové patenty ve vztahu k robotě, avšak vrchnost tyto patenty zatajuje. V důsledku toho sedláci odmítali nastoupit na robotu, a to vyvolávalo četné spory po celém českém království. V reakci na zatajování údajného zlatého patentu vygradovaly poměry mezi venkovskou vrstvou obyvatel a vrchností, přičemž sedláci v severovýchodních a východních Čechách podnikli již zmíněnou vzpouru.¹³⁹ Situaci nezlehčil ani Františkem Vavákem v Pamětech zobrazený nový robotní patent vydaný v předešlém roce. Zde zprvu zobrazuje výzvu vrchnosti, kdy venkované byli prostřednictvím rychtářů vyzváni, aby si zvolili, zda chtějí robotu dosavadní či robotu dle nového patentu, přičemž rozhodnutí se mělo dát zaznamenat na zámku prostřednictvím podpisu rychtáře. Zde je možné spatřit určitou nevoli venkovanů, kteří se nechtěli přihlásit ani ke staré, ani k nové robotě, jelikož lpěli na zrušení roboty jako takové. O tom dokládá sám František Vavák, když tvrdí, že na většině panství se ani přes opakovanou výzvu nechtěli rychtáři zapsat a ke svému podpisu byli výslovně nuceni.¹⁴⁰

I přes to byl vrchností vydán nový robotní patent, jehož znění bylo posláno do každé vesnice, a který stvrzoval následující. Každá osamocená žena měla poručeno za rok odpracovat 13 dní roboty, osamocený či ženatý muž měl přikázáno ročně odpracovat 26 dní, každý poddaný, v jehož vlastnictví je dům, avšak který je bez gruntu, měl uloženo odpracovat 39 dní

¹³⁹ BŮŽEK, V. – GRULICH, J. a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku*, s. 673.

¹⁴⁰ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část I., s. 40.

roboty a ten poddaný, který vlastní grunt a zároveň platí kontribuce méně než jedna a půl zlatého týdně v roce, měl poručeno odpracovat jeden den roboty v roce. Patent dále pokračuje a určuje sedlákům, kolik musí ročně vykonat roboty na základě dalších kritérií kontribucí a naturálních dávek. I když byl tento nový patent pro některé venkovany prospěšnější, i přesto uvádí pamětník, že ve spoustě vesnic se nedodržel a místní vrchnost se řídila dle starého. Toto Vavákovovo pojednání je možno chápat jako jednu z dalších příčin, proč nový patent nevzbudil ve venkovském obyvatelstvu pocit zadostiučinění, a pokračovali v rebelii proti vrchnosti.¹⁴¹

Povstání venkovanů se vrchnost snažila regulovat prostřednictvím královského krajského úřadu. Ten vydával nařízení směrem k nevzbouřeným venkovanům, kterým například poručil, aby se za jakýchkoliv okolností nepřipojovali k radikální vrstvě sedláků, a aby v případě nebezpečí vyslali posla, který měl doručit vzkaz nejblíže nacházející se armádě. Dokonce jim bylo nařízeno, aby se v případě ohrožení bránili proti své vlastní příslušné vrstvě. Avšak tato nařízení pravděpodobně neměla u sedláků valného úspěchu, poněvadž brzy na to byl do vesnic poslán tištěný list od královského gubernia, který z předešlého umírněnějšího postupu královského krajského úřadu směřoval k razantnějšímu řešení celého konfliktu. Tento tištěný list zaručoval, že ti sedláci, kteří se do tří dnů od obdržení prohlášení vrátí do svých příbytků a budou řádně vykonávat svoji robotní povinnost, budou bez úhony. Na druhou stranu těm, kteří budou vytrvát v bojích, byly přislíbeny závažné tresty.¹⁴² V následných dnech byla opět formálně vyhlášena robota dle patentu z roku 1774 a docházelo k hromadnému zatýkání vzbouřených sedláků. Mezi nimi byl i Antonín Nývlt ze Rtně, kterého František Vavák vykresluje jako vůdce celé rebelie.¹⁴³

I když byla násilná rebelie venkovanů potlačena, sedláci se nadále snažili prosadit nový robotní patent, avšak již mírnější cestou. Shromažďovali se před branami měst, kde, ačkoliv byly vojáky zastavovány a jejich žádosti byly zamítány, odmítali se dát k odchodu a v některých případech si i na zem lehali. Takové jednání obměkčilo například tehdejšího kouřimského direktora Petra Blažka, který svolil k jednání s venkovany o drobných záležitostech roboty. Posléze jim udělil skromné úlevy, které byly v jeho pravomoci. Příklad jednání s direktorem Petrem Blažkem je uváděn z toho důvodu, jelikož sám pamětník ve svém dobovém pramenu

¹⁴¹ Tamtéž, s. 40–41.

¹⁴² Tamtéž, s. 50–54.

¹⁴³ Tamtéž, s. 54, s. 63–64.

zaznamenává, že: „*Takových pozdvižení a robot slevování jednak po celém království onde i onde se stalo namnoze.*“¹⁴⁴

Částečnému zadostiučinění se mělo venkovskému obyvatelstvu dostat 13. srpna, kdy byl Marii Terezií vyhlášen nový robotní patent. Ten, podobně jako patent z minulého roku, rozdělil sedláky do majetkových tříd, v tomto případě do jedenácti, na základě kterých byly určeny jejich robotní povinnosti.¹⁴⁵ Přinesl sebou ale zásadní problém, na který naráží pamětník ve svých zápiscích. Problém spočíval v tom, že mnoho venkovanů bylo z tohoto nařízení zmatených, jelikož patent nezahrnoval některé majetkové vrstvy obyvatelstva.¹⁴⁶ Nicméně v některých oblastech docházelo v souvislosti s tímto patentem také k některým drobným proměnám, na což lze poukázat prostřednictvím Kunvaldu. Zde byla zahradníkům nařízením upravena robota z původních 26 dnů na 13, což se rovnalo robotní době chalupníků. Chalupníkům bylo mezi sebou zároveň poručeno, aby si přerozdělili půdu stejnoměrně, aby žádný z nich netratil oproti jinému. Kronikář Antonín Kodytka zde avšak zaznamenává, že napříč tomuto nařízením si chalupníci ponechali svá dosavadní pole. Žádný z nich se údajně nechtěl dobrovolně vzdát svého majetku a současně nechtěl být vnímán jako „ten první“, který bude vymáhat půdu od svého souseda.¹⁴⁷

Paradoxem vztahujícím se k již zmíněnému patentu z 13. srpna je skutečnost, že tento patent byl zhotovený a připravený k prohlášení již v době před masivní rebelií venkovského obyvatelstva, avšak Josef II. jeho vyhlášení záměrně pozdržel. Údajnou příčinou byla jeho obava, že vyhlášení převratné noviny by mohlo mít ohrožující dopady na sklizenou úrodu venkovanů.¹⁴⁸ Tuto skutečnost by potvrzovala myšlenka Romana Vondry, který ve své knize *České země v letech 1705–1792* obhájí názor, že ačkoliv Josef II. k venkovské vrstvě obyvatel nechoval žádné hluboké souznění, i přes to se snažil vést politiku českých zemí v souladu se spokojeností sedláků. Dále tvrdí, že císař si byl vědom toho, že pouze v takových příznivých podmínkách bude venkov vysoce produktivní, a z toho vytěží také tehdejší agrární stát.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 64–65.

¹⁴⁵ VONDRA, Roman: *České země v letech 1705-1792: věk absolutismu, osvícenství, paruk a třírohých klobouků*. Praha 2010, s. 109.

¹⁴⁶ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část I., s. 69.

¹⁴⁷ NEZBEDA, V. – ŠŮLA, J. (eds.): *Kunvaldská kronika*, s. 31.

¹⁴⁸ FRAIS, Josef: *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. Třebíč 2005, s. 115.

¹⁴⁹ VONDRA, R.: *České země v letech 1705-1792*, s. 116.

Částečný zlom pro venkovské obyvatelstvo lze na základě dobových pramenů zaznamenat již roku 1776. V srpnu je Vavákem poprvé prezentováno příslibení zrušení dvorů a roboty za peněžní náhradu, konkrétně 21 krejcarů z rakouské měřice, od císařovny Marie Terezie a Josefa II. Ustanoveno bylo také to, že ani ourok se v budoucnu odvádět nebude. Tento příslib nového nařízení se zamlouval nejen venkovanům, ale také pravděpodobně i Vavákovi, poněvadž ve svých Pamětech zdůrazňuje, že v Milčicích se za ourok každoročně odvedlo sto šestnáct zlatých. Prohlášení o proměně roboty nabývalo čím dál větší reálnosti, když se na sklonku roku na císařských panstvích ohlašovalo, že starý způsob roboty skončí společně s tímto rokem, a tak se skutečně stalo. Venkovanům byly v březnu roku 1777 dány tištěné knihy, které stanovovaly měsíční a roční peněžní sazby v rámci robotní povinnosti. Při příležitosti předávání tištěných instrukcí byly zároveň nuceni ti sedláci, kteří za předešlé dva měsíce nesplnili svoji robotní povinnost, ji řádně doplatit. Nicméně tento patent, zaznamenaný Františkem Janem Vavákem, se vztahoval pouze na císařská panství.¹⁵⁰

S robotou se v určitém ohledu vázal také patent o zrušení nevolnictví, který byl na všech panstvích vyhlášen 1. listopadu roku 1781. Ačkoliv robotní povinnost poddaných vůči vrchnosti zůstala až do přelomového roku 1848, poddaní značně nabyli osobní svobody na úkor svých pánů. Nově se sedláci mohli svobodně pohybovat, prodávat svoji úrodu dle vlastního uvážení, uzavírat sňatky, a především již nebyli nuceni vykonávat u vrchnosti dvorskou službu.¹⁵¹ Nicméně někteří venkované si opět tento patent vyložili chybně, což dokládá dobový pramen Františka Vaváka. Sedláci se mylně domnívali, že patentem o zrušení nevolnictví se zcela ruší i roboty, a v některých případech ji dokonce odmítli vykonávat. Toto chybné pochopení prohlášení císaře v některých krajích v Čechách i na Moravě vyvolalo venkovské vzpoury, avšak v komentáři editor Pamětí Jindřich Skopec pamětníka doplňuje, že většina poddaných patent uvítala a oslavovala.¹⁵²

Lze předpokládat, že tehdejší znění patentů a nařízení byly interpretačně nejasné, a nebo si je sedláci přebírali dle svého prospěchu. Vavák podává svědectví, že během necelých dvaceti let si Milčičtí venkované odlišně vyložili hned čtyři patenty. Toto jeho prohlášení by potvrdzovalo myšlenku, že patenty byly interpretačně nejednoznačné, avšak jeho následný zápis tuto domněnku zcela vyvrací. Patenty a nařízení přirovnává k Písmu svatému, které si dle něho

¹⁵⁰ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část I., s. 78–84.

¹⁵¹ WEISSENSTEINER, Friedrich: *Velcí panovníci rodu Habsburského: 700 let evropské historie*. 2. vyd. Praha 2013, s. 245.

¹⁵² SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část II., s. 27–28.

někteří venkované přebírali na základě vlastního uvážení. Tuto myšlenku obhájí poukázáním na kněze, kteří ani neuměli číst, ale i přesto hlásali „Boží slovo“.¹⁵³

Následně se dobové prameny o robotě sedláků odmlčují, a to až do roku 1790, kdy je poprvé po necelých devíti letech učiněn zápis Františkem Vavákem o novém robotním patentu od Leopolda II. Pamětník ve svých zápiscích osvětluje význam nového patentu, který mu byl vrchností předložen a posléze také zaznamenává některé výtažky z tohoto patentu. V podstatě se jednalo o dokument rušící berní a urbaniální patent Josefa II, který z neznámých důvodů František Vavák ve svých Pamětech zcela vynechal.¹⁵⁴ Jak je známo z řad odborné literatury, berní a urbaniální patent vydal tehdejší císař Josef II. rok před svou smrtí, respektive 10. února roku 1789, v němž se pojednávalo o proměně roboty z fyzické poddanosti na peněžní dávky. Podkladem pro ustanovení a vydání patentu se stal Josefínský katastr, který byl zpracováván již od roku 1785. Nicméně po nástupu nového císaře Leopolda II. byl patent zrušen, poněvadž vrchnost nové robotní ustanovení horlivě kritizovala.¹⁵⁵

S nově nastolenou robotní povinností Leopoldem II. se uspokojily zájmy vrchnosti, avšak odpor vůči novým poměrům projevovali venkované. Nejvýstižněji lze jejich názorové stanovisko popsat prostřednictvím výroku Františka Jana Vaváka: „*Každý raděj chce robotu platiti nežli ji pracovitě vybývati.*“¹⁵⁶ A to venkované dávali hojně najevo. Robotu chodili odpracovávat, jak se jim zlíbilo, a kvůli svému odporu byli do robotní povinnosti donucováni násilnými prostředky. Mezi vrchností se též začaly šířit zvěsti, že na některých panstvích sedláci chystají vzpuru, a to u pánů vyvolalo rozruch. Ku příkladu vrchní ředitel Josef Baierweck poslal rychtáři Vavákovi zprávu, kde ho žádal o informování v případě propuknutí nepokojů. S největší pravděpodobností se ale na žádném panství, minimálně v okolí Poděbradska, násilná vzpoura sedláků neuskutečnila. Tento závěr je usuzován z Vavákovy zpětné korespondence s vrchním ředitelem, kde píše, že žádnou vzpuru doposud nezaznamenal a ani o žádné neví.¹⁵⁷

Pomineme-li skutečnost, že nevole venkovanů vůči nové robotě tkvěla v preferenci starého berního a urbaniálního patentu, dočteme se z dobových pramenů o dalších důvodech jejich nespokojenosti. Údajnou příčinou byla jednak zemědělská neúroda a posléze absence vyrovnanosti, mírnosti robotního patentu. Leopoldova reforma poddanské roboty se vracela ke

¹⁵³ Tamtéž, s. 28.

¹⁵⁴ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. II. kniha, část II., s. 130–134.

¹⁵⁵ VONDRA, R.: *České země v letech 1705-1792*, s. 126–127.

¹⁵⁶ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. II. kniha, část II., s. 134.

¹⁵⁷ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část II., s. 134–140.

starým zaběhlým zvyklostem, avšak zvýhodňovala bohatší vrstvu sedláků oproti té méně majetné. Zatímco venkované s gruntem měli mírnější podmínky roboty, venkované bez gruntu na tom byli značně hůře.¹⁵⁸ Co se berního a urbaniálního patentu týče, tak Ivo Cerman, který v kapitole *Rozpory josefínských reforem*, která je součástí kolektivní monografie s názvem *Habsburkové 1740–1918: vznikání občanské společnosti*, uvažuje nad tím, zda by venkovské obyvatelstvo bylo stále spokojeno s patentem, i kdyby byl nadále zachován v platnosti. Vzápětí poukazuje na skutečnost, že patent sedlákům sice zajistil větší množství příjmů pro osobní užití než měli doposud, avšak v době inflace by podle něj ani tato suma nebyla pro vlastní živobytí dostačující. Dále hovoří o problematice rozložení berní zátěže dle nového patentu, kdy daně byly vrchností stanoveny pro veškeré obyvatelstvo českých zemí, a teprve posléze se předeepsaly pro určité kraje, města a panství. Co stát nebyl schopen vybrat, se shledalo jako jeho dluh a ten si v pozdějších dobách vybíral. Zde Ivo Cerman poukazuje na zásadní problém, že dluh často vznikal také tím, že stát od poddaných vyžadoval více, než byli schopni poskytnout.¹⁵⁹

5.2. Nařízení a patenty ve vztahu k náboženství

Patenty, které byly obsahovým protipólem proslulého patentu o náboženské svobodě, lze v dobových pramenech shledat již v sedmdesátých letech 18. století, a to konkrétně ve dvou případech. Ty byly avšak relativně totožné. 27. října roku 1775 byl na Poděbradsku od vrchnosti vyhlášen patent, který přísně zakazoval vyznávat jakoukoliv jinou víru nežli katolickou, a zároveň číst „kacířskou“ četbu. Tento patent byl vyhlášen pod hrozbou přísných trestů, knihy byly kontrolovány a při jejich nalezení spáleny. Sedlákům, kterým byla odebrána jejich četba, se mělo od ordinariátu dostat odškodnění v podobě „dobrých“ knih ve stejné cenové relaci. Je možné předpokládat, že vrchnost venkovanům předávala katolickou četbu, aby v nich probudila, jejich katolické cítění, vzhledem k tomu, že v českých zemích převážně panovalo katolické vyznání. Druhý obsahově obdobný patent, který se silně vyhrazoval proti protestantským náboženstvím, je Vavákem zaznamenán roku 1779. Zde je oproti předchozímu patentu z roku 1775 vybízeno, že ten sedlák, který by udal svého souseda, jenž má ve svém vlastnictví zakázanou četbu, dostane 100 zlatých. V případě předání výpovědi o sedlákovi, který by protestantskou četbu rozdával, dostane dotyčný jako odměnu 200 zlatých. Problémový rolník byl v případě prvotního provinění pouze napomenut, ale při jeho opakované činnosti byl

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 142.

¹⁵⁹ CERMAN, Ivo: *Rozpory josefínských reforem*. In: CERMAN, Ivo (ed.) a kol.: *Habsburkové: 1740-1918: vznikání občanské společnosti*. Praha 2016, s. 228.

buď poslán do vězení nebo mu byly odebrány děti společně s majetkem. Zde je potřeba podotknout, že editor Vavákových Pamětí Jindřich Skopec upozorňuje na skutečnost, že tyto patenty nebyly ničím nové. Pouze připomínaly a upravovaly náboženský patent Marie Terezie z 26. ledna roku 1726, a tak se konalo až do její smrti.¹⁶⁰

O odebírání a kontrolování knih venkovanům se zasloužili misionáři. Nicméně jejich činnost byla až do 31. prosince roku 1780, kdy jejich aktivita byla zrušena, rozsáhlejší a do určité míry i drastičtější. Prováděli výslechy s podezřelými jedinci, udávali některé sedláky krajskému úřadu nebo na něj apelovali, aby byli dotyční uvrženi do vězení. Dle historičky Evy Melmukové na venkově dále kázali pokání, přičemž po jeho skončení se bylo zpravidla několik jedinců i schopno zbláznit. Náboženská otázka se v českých zemích začala vrchnosti vymykat kontrole, o čemž svědčí rozsáhlý přestup valašských venkovanů k protestantství roku 1777. Jelikož Josef II. nebyl přítomen v českých zemích, řešení nově vzniklé situace spočívalo na Marii Terezii. Ta žádala o radu státního kancléře Kounice, ten ji doporučil zakročit umírněně a bez užití násilí, to stejné navrhoval císařovně i Josef II. prostřednictvím dopisů. Avšak v důsledku synovy nepřítomnosti a podpory česko-rakouské dvorní kanceláře, se Marie Terezie rozhodla jednat razantně a nekompromisně s užitím „síly“. Proti takovému jednání se vyhradil Josef II., který pohrozil svojí rezignací z postu spoluregenta a veřejného zřeknutí se matčiny politiky. Císařovna byla pod nátkem donucena podepsat nařízení o toleranci, které ačkoliv nikdy nebylo oficiálně vyhlášeno, stalo se předzvěstí Josefa známého tolerančního patentu z roku 1781.¹⁶¹

Oslavu nového patentu, který zaručoval náboženskou svobodu, projevovali především nekatoličtí sedláci, a to i předtím, než stačil být formálně vyhlášen, neboť na venkově začaly kolovat zvěsti o jeho budoucí platnosti. V této souvislosti Vavák popisuje, že sedláci pobrali své zboží a vyjeli na trh, kde bez jakéhokoliv ostychu vyhlašovali své náboženské přesvědčení. Co se týče samotného tolerančního patentu, tak je nutno podotknout, že Vavák jeho význam relativně zkreslil. V jeho zápiscích uvádí, že císař jej vydal pro cizince, kteří přišli na území českých zemí, aby mohli svobodně a veřejně vyznávat svoji víru. Totéž údajně platilo i pro poddané, kteří kvůli víře odešli do ciziny, přičemž patent jim zaručil beztravný návrat. Ovšem fakt, že by se patent vztahoval na všechny obyvatele českých zemí, Vavák již zcela zamlčel. Po několik let stále prezentoval, že císařův původní úmysl tolerančního patentu byl směřován směrem k cizincům, a že teprve po tom, co se venkované připojovali k jiným náboženstvím,

¹⁶⁰ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část I., s. 70–71, s. 108, s. 131.

¹⁶¹ MELMUKOVÁ, Eva: *Patent zvaný toleranční*. 2. vyd. Neratovice 2013, s. 28–29, 34–36.

byl císař nucen tento patent rozšířit. Proto, když se v Milčicích někteří protestanští sedláci začali radovat z prohlášení nového patentu, tak pouze zmínil, že zde o nich není ani zmínka. Důvod, proč František Vavák zkreslil takto objektivní pravdu, tkví velmi pravděpodobně v jeho silně zakořeněném katolickém cítění. Ve svých Pamětech hojně bránil katolické náboženství a jakýkoliv přestup k jiné víře či její vyznávání u milčických venkovanů silně kritizoval.¹⁶² I toleranční patent lze zpětně hodnotit jako problematický. Historik Ivo Cerman zastává názor, že toleranční patent spíše nežli náboženskou toleranci zprostředkoval politickou snášenlivost státu vůči příznivcům jednotlivých náboženství. Ačkoliv bylo ukončeno pronásledování nekatolických věřících ze strany státu, patent dle něj absentoval teologicky vysvětlenou toleranci jednotlivých náboženství vůči sobě.¹⁶³

I když nově nekatolíci mohli svobodně vyznávat své náboženství vůči státu, brzy začaly přicházet patenty, které jejich víru a chování regulovaly. První byl vyhlášen 9. února roku 1782, přičemž obsahoval celkově deset ustanovení. Pro příklad lze uvést ustanovení číslo tři, které protestantům vysloveně zakazovalo přesvědčovat katolické věřící k obrácení víry, a to jakýmkoliv způsobem. Dle výpovědi Vaváka byli protestanští sedláci s patentem nespokojeni a v některých vesnicích dokonce sbírali podpisy, aby mohli vrchnosti oficiálně podat svoji stížnost. Ta ale na jejich nespokojenost nebrala žádný ohled. Nicméně stejně jako vrchnost do určité míry nedbala na stížnosti protestantů, tak ani opačně nekatolíci zcela nerespektovali nařízení vrchnosti. Na tuto skutečnost lze poukázat prostřednictvím prohlášení od krajského úřadu z 30. března, který jim vydal prohlášení, že ve večerních hodinách mají zakázáno se shledávat, což bylo, jak Vavák svědčí, hojně porušováno. Nejspíše z této příčiny bylo nařízení zpřísněno a znovu prohlášeno o tři týdny později. Nově se ale nehovořilo o zákazu shromažďování pouze v noci, ale již i ve dne. Dále byla protestantům nařízena poslušnost při křtech a pohřbech, své děti měli vzdělávat dle katolické víry a jejich nedělní modlení nově podléhalo schválení zámku. I zde František Vavák zaznamenává, že neuplynul ani týden od poručení, a v Milčicích se protestanští sedláci chovali neukázněně při pohřbech. Farářům brali kropáče z rukou a následně jim je házeli na zem, a také kříže na hrobech ničili. Nařízení bylo po týdnu již podruhé zopakováno, avšak nově byl přidán zřetel na zvonění ve vesnici.¹⁶⁴

Je možné domnívat se, že částečně z příčiny nepokojů vyvolaných protestantskými sedláky, se do Poděbradska vydávala katolická komise, kde venkovany podrobovala

¹⁶² SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část II., s. 7., s. 12–15.

¹⁶³ CERMAN, I.: *Rozpory josefínských reforem*, s. 222.

¹⁶⁴ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část II., s. 7., s. 30–31, s. 52, s. 66.

výslechům. Ze záznamů pamětníka je známo, že v dubnu 1782 stáli v čele komise kanovník pražského hradu Josef Jan Nepomuk Kvíz, dále vyšehradský kanovník Josef Maršálek a v neposlední řadě farář ze Sezemic Josef Koutský. Nicméně zde byla hlavním tématem otázka náboženství, nepokoje místních venkovanů zde řešeny nebyly. Komise prvně předvolala všechny dotyčné osoby a následně jim skrze Písmo svaté vyvracela různá hlediska jejich víry. Avšak dle výpovědi Vaváka to nemělo valného účinku, což dokládá na příkladu sestřenice Josefa Jana Kvíze, jehož sestřenice byla zarytá protestantka, která na argumenty komise nebrala žádný ohled. V této souvislosti pamětník vyjadřuje kritiku milčických venkovanů, poněvadž zastává názor, že do vydání tolerančního patentu byli všichni katolického vyznání, avšak následně se někteří obraceli k protestantské víře. To ho samozřejmě jako zarytého katolíka netěšilo, ale ještě o to více ho tato tematika rozrušovala z přesvědčení, že venkované nepřecházejí k protestanství na základě spásy duše, ale na základě prospěchu. Na svůj názor poukazuje skrze některé výslechy, kde sedláci například nebyli schopni zodpovědět synonymní název víry, jež zastávají, nebo poukazuje na případy, kdy venkované při otázce ohledně přestupu od katolického náboženství zalhali, a při následné konfrontaci s jejich lži odpověděli pouze: „*Proto, tak.*“¹⁶⁵

Podstatnou roli hrály v otázce náboženství také církevní svátky a polosvátky. Ačkoliv se lze v sekundární literatuře dočíst, že Marie Terezie se v rámci svých reforem rozhodla vydat také některá nařízení, která se vztahovala k limitování církevních svátků, přičemž jen za jejího panování bylo z 60 svátků 41 zrušeno,¹⁶⁶ i přes to se lze v Pamětech Františka Vaváka čteně dočíst, že protestanští sedláci tato nařízení nerespektovali. Světli například Den svatého Jakuba nebo svátek Navštívení Panny Marie, o jehož zrušení se nicméně nezasloužila Marie Terezie ale papež Pius VI. Pamětník se domníval, že sedláci tak nečiní z důvodu náboženské lásky, ale z té příčiny, aby se zalíbili ostatním.¹⁶⁷ To do určité míry shledávám jako pravdivé, poněvadž liturgické svátky měly po celé 18. století na venkově značnou popularitu. Ta vycházela ze skutečnosti, že sedláci museli po téměř celý týden pracovat, přičemž volno měli pouze v neděli. Ovšem s přicházejícím církevním svátkem byla práce zakázána, a tak měli prostor k odpočinku navíc.¹⁶⁸

Co se týče přestoupení venkovanů na jinou víru, tak to bylo vázáno na císařský patent z 30. dubna roku 1783. Josef II. v tomto patentu oficiálně ustanovil, že přestup z katolického

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 52–59.

¹⁶⁶ MELMUKOVÁ, E.: *Patent zvaný toleranční*, s. 22.

¹⁶⁷ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část II., s. 107–109.

¹⁶⁸ VONDRA, R.: *České země v letech 1705-1792*, s. 305.

vyznání na víru protestantskou je potřeba řádně zaznamenat, a to měli sedláci u vrchnosti vykonat do stanoveného termínu. Ti, kteří změnu náboženství nestihli ohlásit, museli vytrvat ve svém momentálním náboženství. Ovšem v patentu byla zakotvena i výjimka, kdy i přesto bylo umožněno se obrátit na jinou víru, ale to až po šestitýdenním cvičení u katolického faráře.¹⁶⁹ Zatímco zde byl tento dodatek dobrovolný, v roce 1785 už byl aplikován povinně. V této souvislosti bylo rychtářům do vesnic posláno nařízení, které je vyzývalo, aby v případě zjištění nesplnění tohoto patentu podali písemnou zprávu vrchnosti. Někteří sedláci tento patent vskutku porušili, o čemž svědčí příklad venkovana Václava Novotného z Lustdorfu, jenž jako trest obdržel dvanáct ran a k tomu byl na týden uvržen do vězení. Tresty i celkový přístup vrchnosti k patentům a nařízením byl poměrně striktní. Na tuto myšlenku poukazuje František Vavák, když zaznamenává případ velimského pastora, který u gubernia žádal o udělení výjimky v rámci nového nařízení o matrikách z dubna roku 1784. Jeho žádost byla zamítnuta a zároveň mu bylo domluveno, aby se takových proseb již nikdy netázal.¹⁷⁰

Rokem 1785 Vavákovy zápisy směrem k náboženským patentům a nařízením končí. Pouze se v několika momentech kriticky dotýká protestantských sedláků a protestanství jako takového, ale o žádných konkrétních patentech či nařízeních se již nezmiňuje. Jednalo se tedy pouze o období deseti let, ve kterých pamětník tyto záležitosti zaznamenával.

¹⁶⁹ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. I. kniha, část II., s. 178–179.

¹⁷⁰ SKOPEC, J. (ed.): *Paměti*. II. kniha, část I., s. 25., s. 53–54.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se zaměřil na život obyvatel na českém venkově v druhé polovině 18. století prostřednictvím lidových kronik a Pamětí, přičemž cílem bylo zjistit, co bylo zobrazováno v kronikách a Pamětech ve sféře českého venkova, jak sedláci žili a jakým způsobem jsou jednotlivá témata prezentována. Zvláštní přihlédnutí bylo věnováno hospodářským poměrům, přírodním živlům a jednotlivým nařízením a patentům. První kapitoly byly spíše zaměřené popisně, jelikož tvořily podklad pro kapitoly následující. Analýza byla použita především ve čtvrté a páté kapitole.

Kapitola číslo čtyři, která je rozdělena do čtyř podkapitol, zachycuje hned několik podnětů. V souvislosti s živelnými pohromami se dozvídáme, jak často a v jakém rozsahu pamětník a kronikáři reflektovali živelné pohromy v souvislosti s venkovským obyvatelstvem. Dobové prameny také zachycují, jaké dopady měly tyto přírodní katastrofy na venkovany. Nejpočetnější záznamy o živelných jevech vyplynuly z Pamětí Františka Vaváka, který o této tematice hovoří v každé své knize přibližně ve 30 případech. Na základě analýzy jeho pamětí vyplynuly především tyto závěry. Nejčastější živelnou katastrofou, se kterou se venkovské obyvatelstvo muselo potýkat, byly požáry, přičemž jejich nejpočetnější výskyt je zaznamenán v letech 1795–1800. Jeden z dalších podstatných závěrů v souvislosti s živelnými pohromami se váže k patentům ohledně bouřky. Zatímco kronikář Antonín Kodytka podává zprávy o obou tehdejších nařízeních, František Vavák z neznámého důvodu jedno zcela vynechal. Navíc podává v souvislosti s patentem nepravdivý obraz o historii užívání zvonů.

Následující podkapitoly nabízejí pohled na hospodářské aktivity venkovanů, složité vztahy mezi sedláky a vrchností, ale také ukazují, jak se hospodářství sedláků adaptuje na válečné podmínky. Z Vavákových Pamětí byla vyzorována reflektace náročných hospodářských podmínek sedláků během hladomorů, léčba venkovanů při rozsáhlých nemocech, ale zejména promluvy o plodinách a úrodě. Ačkoliv i ostatní kronikáři rozjímali o okolnostech spojených s úrodou, Vavákovy zápisy je zcela převyšují. Ze všech obilních komodit Vavák nejpočetněji hovoří o pšenici, o které píše celkově na 304 stranách ve svých Pamětech. Příčina tohoto četného zaznamenávání se pravděpodobně váže ke skutečnosti, že obilní kultura byla úzce spjata s živobytím nejen sedláků, ale i s pamětníkovým.

V souvislosti s obilní kulturou byla také krátce věnována zmínka bramborům, které dle sekundární literatury začaly v druhé polovině 18. století nahrazovat obilniny. Nicméně jak

z Vavákových Pamětí vzešlo, o bramborech promlouval pouze v pěti případech, přičemž čtyři z těchto zápisů pouze podávaly obraz její úrody a ceny. Pouze pátý případ objasnil raný vztah Vaváka a venkovského obyvatelstva k této nové potravíně. Obdobně raritní záznamy pamětník podává také ve vztahu k lesnímu hospodářství. O něm pojednává pouze ve třech případech, a to pouze v souvislosti s nařízeními a patenty. Z této skutečnosti jsem usoudil závěr, že žádné jiné novoty se do lesů nepromítly, a tak pamětník neměl potřebu o této tématice nadále hovořit. Co však u Vaváka naprosto absentuje, jsou záznamy o zemědělských inovacích a metodách hospodaření venkovanů. Stejně tomu tak je i u ostatních kronikářů.

Co se týče hospodářství milčických sedláků ve vztahu k vrchnosti, tak bylo zjištěno, že se orientovalo především na dva póly. Jednak na poděbradského vrchního ředitele Jana Josefa Baierwecka a jednak na císaře. V souvislosti s hospodářskou aktivitou venkovanů je nahlíženo také na konflikty s vrchností, přičemž z postoje historika Jaroslava Čechury a z analýzy Vavákových Pamětí byl vyvozen závěr, že vesnice Milčice měla poměrně příznivou hospodářskou základnu. Co avšak do značné míry narušovalo prosperitu této vesnice, byly války. Jednoznačně nejdetailněji je pamětníkem zobrazena situace během napoleonských válek, kdy část ruského vojska pobývala na území Milčic. Vavák ve svých zápisech sice čteně pojednával o trápení sedláků, ale domnívám se, že takto činil i z důvodu vlastního strádání. Z jeho promluv je očividné, že stejně jako venkované, tak i on si nepřáli pobyt ruských vojáků v jejich vesnici, přičemž dokladem jsou jeho verše, kde se vůči nim ostře vyhrazuje.

V páté kapitole jsou zanalyzovány nařízení a patenty ve vztahu k robotě a náboženství z pohledu venkovského obyvatelstva prostřednictvím Vavákových pamětí. Prvotní impulzy k proměně roboty, které vyeskalovaly kvůli nedorozumění v souvislosti s falešnou zprávou o zatajování údajného zlatého patentu, brzy u sedláků přerostly v požadavky zrušení roboty. Avšak jak je všeobecně známo, roboty poddaných byla kompletně zrušena až roku 1848. I přes to Vavák v pamětech zaznamenává v letech 1774–1790 několik patentů, které upravovali robotu sedláků. Ve svých pamětech se věnoval patentům z let 1774, 1775, 1776 a následně se odmlčuje až do roku 1790, kde pojednává o patentu Leopolda II., který prakticky rušil berní a urbaniální patent Josefa II. Ve svých zápiscích hovoří o obsahu jednotlivých patentů, jejich účinkách na venkovské obyvatelstvo nebo o okolnostech s nimi spojenými. V jeho výkladech nalezneme určitou nevoli venkovanů, kteří se nechtěli podrobit patentům a vyvolávali nepokoje. Na ty reagovala vrchnost prostřednictvím nařízení krajského královského úřadu, tištěných listů královského gubernia či donucovacími prostředky. Za připomenutí také stojí

jejich mylné vyložení si patentu o zrušení nevolnictví, kdy se sedláci domnívali, že tímto nařízením byla zcela zrušena i robota.

Nařízení a patenty v souvislosti s náboženstvím jsou Františkem Vavákem zobrazovány pouze po dobu deseti let, konkrétně od roku 1775 do roku 1785. Zatímco prvotní patenty vztahující se na venkovské obyvatelstvo z let 1775 a 1779 byly silně katolicky orientovány, následující toleranční patent již umožnil všem venkovanům svobodně vyznávat protestantskou víru. Značným problémem byl u tohoto patentu pamětníkův samotný výklad, který cíleně zkreslil. Ve svých pamětech předkládal obraz toho, že císař jej vydal pro cizince, kteří přišli na území českých zemí, aby mohli svobodně a veřejně vyznávat svoji víru. Zcela zamlčel, že by se patent vztahoval na všechny obyvatele českých zemí. Již avizovaný důvod tkví velmi pravděpodobně v jeho silně zakořeněném katolickém cítění. I během následujících let se ve svých Pamětech ostře pouštěl do kritiky protestantských venkovanů, neboť celá řada témat v jeho Pamětech vychází z náboženského cítění, jako tomu bylo i například v případě živelných pohrom. Ačkoliv byla protestantským sedlákům zprostředkována větší náboženská svoboda, brzy byla do jisté míry omezena. Během let 1782–1785 Vavák zaznamenává celkově čtyři patenty, které jejich víru a chování regulovaly.

Zjištění uvedená v bakalářské práci zdůrazňují význam lidových kronik a pamětí jako podstatných pramenů pro pochopení života na českém venkově v daném období. Kroniky a zejména Vavákovy Paměti, zprostředkovávají pohled na to, jak venkovské obyvatelstvo vnímalo a reagovalo na hospodářské, náboženské či politické změny, které ovlivňovaly jejich život. Tato práce přispívá k hlubšímu pochopení venkovského života a porozumění, jakým způsobem František Jan Vavák jednotlivá témata prezentoval.

Seznam použitých pramenů a literatury

Edice pramenů

NEZBEDA, Vilém – ŠŮLA, Jaroslav (eds.): *Kunvaldská kronika Antonína Kodytky 1740–1786*. Choceň 1970.

ROBEK, Antonín (ed.): *Lidové kronikářství na Kralupsku a Mělnicku. Edice lidových kronikářských textů*. Praha 1974.

ROBEK, Antonín (ed.): *Lidové kronikářství na Lounsku. Edice etnografických pramenů*. Praha 1979.

SKOPEC, Jindřich (ed.): *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770–1816*. I. kniha, část I. Praha 1907.

SKOPEC, Jindřich (ed.): *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770–1816*. I. kniha, část II. Praha 1908.

SKOPEC, Jindřich (ed.): *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770–1816*. II. kniha, část I. Praha 1910.

SKOPEC, Jindřich (ed.): *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770–1816*. II. kniha, část II. Praha 1912.

SKOPEC, Jindřich (ed.): *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770–1816*. III. kniha, část I. Praha 1915.

SKOPEC, Jindřich (ed.): *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770–1816*. III. kniha, část II. Praha 1916.

SKOPEC, Jindřich (ed.): *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770–1816*. III. kniha, část III. Praha 1918.

Literatura

BALCAROVÁ, Jitka – KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří: *Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době*. Praha 2017.

BAŤHA, František: *František Vavák. (1741-1816)*. Praha 1966.

BRUNCLÍK, Josef: *Obrazy z písemnictví českého*. Mladá Boleslav 1893.

BŮŽEK, Václav – GRULICH, Josef a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*. Praha 2010.

CERMAN, Ivo: *Rozpory josefínských reforem*. In: CERMAN, Ivo (ed.) a kol.: *Habsburkové: 1740-1918: vznikání občanské společnosti*. Praha 2016, s. 217–230.

ČECHURA, Jaroslav: *Selské rebelie roku 1680: sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti*. Praha 2001.

ČERNÝ, Václav: *Hospodářské instrukce: přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.-XIX. století*. Praha 1930.

DROZDA, Martin: *Vesnická obec na Moravě mezi osvícenstvím a zrušením poddanství na příkladu privátních statků olomoucké kapituly*. Brno 2023.

FRAIS, Josef: *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. Třebíč 2005.

KOČÍ, Josef: *Boje venkovského lidu v období temna: Povstání nevolníků v 17. a 18.století*. Praha 1953.

KUČERA, Martin (ed.): *Odkaz rychtáře Vaváka: příspěvky k životopisu velkého písmáka*. Praha 2018.

KUTNAR, František: *František Jan Vavák*. Praha 1941.

KUTNAR, František: *Malé dějiny brambor*. 2. vyd. Pelhřimov 2005.

MATĚJČEK, Jiří: *Analýza kronik a „staré“ střední vrstvy v českých zemích (1750–1850)*. In: ČECHUROVÁ, Jana – ŠTAIF, Jiří (eds.): *K novověkým sociálním dějinám českých zemí*. Praha 2004, s. 119–125.

MAUR, Eduard: *Vlast, národ a stát v Čechách v očích lidového kronikáře na sklonku existence tradiční společnosti (1740–1830)*. In: MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*. Praha 2006, s. 250–287.

MELMUKOVÁ, Eva: *Patent zvaný toleranční*. 2. vyd. Neratovice 2013

MIKULEC, Jiří: *Poddanská otázka v barokních Čechách*. Praha 1993.

NAHODIL, Otakar – ROBEK, Antonín: *České lidové kronikářství*. Praha 1960.

- PEKAŘ, Josef: *Postavy a problémy českých dějin*. 2. vyd. Praha 1990.
- PETRÁŇ, Josef: *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*. Praha 2011.
- PETRÁŇ, Josef – PETRÁŇOVÁ, Lydia: *Rolník v evropské tradiční kultuře*. Praha 2000.
- PUBAL, Václav: *Kroniky a kronikáři*. Praha 1985.
- RANDÁK, Jan.: *Prameny lidové provenience a české lidové kronikářství*. In: ČECHUROVÁ, Jana (ed.): *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha 2014, s. 330–342.
- ROBEK, Antonín – PUBAL, Václav: *Píšeme kroniku: příručka pro kronikáře*. Praha 1963.
- SIMON, Josef: *Kunvald a jeho kronikář*. Zvon, roč. 19, č. 31, 24. 12. 1919.
- VONDRA, Roman: *České země v letech 1705-1792: věk absolutismu, osvícenství, paruk a třírohých klobouků*. Praha 2010.
- WEISSENSTEINER, Friedrich: *Velcí panovníci rodu Habsburského: 700 let evropské historie*. 2. vyd. Praha 2013.

Resumé

This bachelor theses is concerned with life in the countryside in the second half of the 18. century through the lens of chronicles and memoirs. The goal of this theses was to find out what these countryside chronicles and memoirs decided to depict, what was the contemporary life for the farmers like and how these topics were presented. Special attention was given to the economic conditions at the time, the effects of the natural elements and various decrees, regulations and patents from the monarch. These topics were the main focus of my analysis. The analysis was mostly based on the edited historical sources from the book *František Jan Vavak's Memoirs*.

Through these memoirs we are able to see, how often and also how much the memoirist and the contemporary chronicle authors talked about natural disasters in relation to the people of the countryside. These historical sources also talk about the impact of natural disasters on the commoners. The subchapters of this theses focus on the economic conditions at the time and offer a glimpse into the economic activities of countrymen, into the difficult relationship between the farmers and the ruling class and also into how the farmers had to adapt to new conditions during wars.

In the part of the theses focused on decrees and patents related to work and religion, I analyze the wording of these patents and decrees, their impact on the people of the countryside and their reactions to these decrees. All of this is done thanks to Vavak's memoirs, which also included the memoirist personal stances towards these decrees, for example The Patent of Toleration. These stances were also part of my analysis.